

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра української мови

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

з теми: **«ЗМІНИ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНСЬКИХ
СТУДЕНТІВ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності – 035.1 Філологія
(українська мова та література)

Матвієнко Марія Володимирівна

Керівник: Ренчка Інна Євгеніївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови

Рецензент: Кравченко Людмила Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____ « _____ » _____ 2025 р.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ	7
1.1. Сучасна мовна ситуація України та чинники, що її зумовили.....	7
1.2. Мовна поведінка та її типи.....	22
1.3. Поняття мовної свідомості, мовної стійкості та мовної ідентичності.....	25
РОЗДІЛ 2. МОВНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ ЯК СПОСІБ МОВНОЇ ПРАКТИКИ І МОВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ	31
2.1. Мовна ідентичність та комунікативні практики студентів.....	31
2.2. Вплив повномасштабного вторгнення Росії в Україну на мовну поведінку українського студентства.....	43
2.3. Сучасний стан мовної свідомості українського студентства та перспективи її розвитку.....	46
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТОК	69

ВСТУП

У сучасних умовах воєнного стану та значних суспільно-політичних трансформацій мовне питання в Україні набуло особливої значущості. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну не лише активізувало дискусії щодо мови як елемента національної ідентичності, але й спричинило реальні зрушення у мовній поведінці громадян, особливо молодого покоління. Студентська молодь як активна соціальна група, що переживає період найбільш інтенсивного особистісного й світоглядного розвитку, є надзвичайно чутливою до змін у суспільстві, зокрема до мовно-культурної ситуації в країні та публічного дискурсу.

Актуальність теми дослідження. Мовна поведінка є динамічним соціолінгвістичним явищем, що зазнає впливу суспільних перетворень, культурного контексту, світоглядних настанов та особистих переконань мовців. Вона не є сталою, оскільки мова у своєму функціонуванні завжди взаємодіє із соціальним середовищем і відображає зміни, що відбуваються в ньому, зокрема ціннісні й ідентичнісні трансформації в національно-культурному та особистому бутті, зміни в суспільних та індивідуальних комунікативних потребах. Особливо помітними вони стають у кризових ситуаціях – зокрема, під час війни, коли мовна поведінка набуває додаткових смислових навантажень і трансформується в реакцію на політичну, соціальну та культурну дійсність. Тож виникає необхідність осмислення того, як війна вплинула на мовну свідомість та ідентичність, комунікативні практики і мовний вибір сучасної молоді. Дослідження цих процесів дає змогу не лише зафіксувати зміни в комунікативній поведінці, а й глибше зрозуміти механізми формування нових соціокультурних норм, пов'язаних із мовним життям суспільства, та мовно-культурного спротиву в умовах війни.

Комплексний аналіз мовної поведінки студентства заслуговує на особливу увагу, оскільки ця вікова категорія вирізняється високим рівнем соціальної мобільності, гнучкістю мовної свідомості та готовністю до переорієнтації комунікативних практик під впливом зовнішніх чинників. Дослідження сприяє

виявленню актуальних тенденцій у розвитку мовної ситуації в Україні, а також має прикладне значення для розробки ефективної мовної політики, освітніх стратегій та комунікаційних підходів, зорієнтованих на підтримку української мови як основи національної єдності.

У сучасному соціолінгвістичному дискурсі значний внесок у вивчення мовної ідентичності та мовної поведінки зробили Б. Ажнюк [1; 2], В. Кулик [16], Л. Масенко [20; 21; 25], Н. Матвеева [28; 29; 31], І. Ренчка [39; 40], П. Селігей [41; 42], С. Соколова [44], І. Цар [53] та ін. Їхні праці допомагають простежити новітні тенденції у зміні мовних преференцій українців.

Попри наявність узагальнених досліджень, присвячених білінгвізму, мовному зсуву та мовній ідентичності, недостатньо уваги приділено саме динаміці мовної поведінки молоді в умовах повномасштабної війни. Хоча роль війни як чинника, що впливає на мовні практики, вже стала об'єктом наукового аналізу, актуальність теми не зменшується, адже війна триває, а мовна ситуація в суспільстві постійно змінюється. Особливо важливим є вивчення трансформацій у мовних реакціях молодого покоління – їхньої мовної стійкості, зміни ставлення до російської мови, специфіки комунікації в цифровому середовищі, а також зв'язку між мовним вибором і громадянською позицією. Саме ці аспекти й перебувають у центрі нашого дослідження, що й визначає його актуальність.

Мета роботи – проаналізувати мовну поведінку українського студентства в умовах суспільно-політичних змін, спричинених повномасштабною війною, а також виявити чинники, що впливають на трансформацію мовної ідентичності та комунікативних практик молоді.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- ознайомитися з теоретичними підходами до вивчення понять мовної поведінки, мовної ідентичності та мовної свідомості в контексті сучасної соціолінгвістики;

- охарактеризувати мовну ситуацію в Україні на сучасному етапі з урахуванням регіональних, соціальних та історичних чинників;

- проаналізувати результати анкетування студентської молоді та інтерпретувати виявлені тенденції;
- проаналізувати зміни в мовній поведінці українських студентів, спричинені повномасштабною війною та посиленням національної самосвідомості;
- виявити рівні мовної свідомості та мовної стійкості молоді і чинники, що впливають на формування колективної та індивідуальної мовної ідентичності;
- сформулювати загальні висновки щодо тенденцій у змінах мовної поведінки української молоді та перспектив розвитку українськомовного середовища.

Об'єкт дослідження – мовна поведінка українських студентів.

Предмет дослідження – зміни мовної поведінки, стан мовної ідентичності та мовної свідомості студентської молоді України після повномасштабного вторгнення Росії та комунікативні практики студентів, що засвідчують ці зміни.

У роботі використано такі **методи**: загальнонаукові – аналіз та синтез для обробки зібраних даних; метод аналітико-синтетичного опрацювання джерел, описовий та порівняльний для аналізу матеріалу дослідження; соціолінгвістичні методи: метод анкетування, метод кількісного аналізу для опрацювання результатів анкетування.

Матеріалом дослідження стали результати самостійно проведеного взимку та навесні 2025 року анкетування (301 анкета, 63 запитання) серед студентів з 23 регіонів України (включно з тимчасово окупованими територіями), яке відповідно охопило широке соціокультурне та географічне поле. Анкета містила як закриті, так і відкриті запитання, що дало змогу не лише кількісно зафіксувати мовну поведінку респондентів, а й проаналізувати мотивацію, емоційні реакції та глибинні ціннісні настанови, пов'язані з мовним вибором. Для розробки окремих запитань анкети, аналізу відповідей та порівняння результатів опитування різних років також використано дані соціологічних та соціолінгвістичних досліджень (зокрема, проведені в лютому–

березні 2017 р. опитування в межах соціолінгвістичного дослідження Н. Матвеевої серед студентів столичних університетів [33], дослідження Г. Залізняк серед киян улітку 2020 р. [14], дослідження С. Соколової серед внутрішньо переміщених осіб улітку 2022 р. [44] та ін.), праці українських соціолінгвістів та аналітичні дослідження, присвячені темі мовної ідентичності і ціннісних трансформацій, зумовлених повномасштабною війною.

Результати дослідження апробовано на Міжнародній науковій конференції молодих українців «Українська мова, література та культура в період війни: виклики та перспективи» (Інститут україністики факультету прикладної лінгвістики Варшавського університету, 12 травня 2025 року), виголошено доповідь «Мовна поведінка сучасного українського студентства».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів (теоретичного й практичного), висновків, списку використаних джерел (65 позицій) та додатку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Сучасна мовна ситуація України та чинники, що її зумовили

Наукові дослідження мовної поведінки мешканців України дають змогу характеризувати мовну ситуацію нашої країни не лише як масовий українсько-російський білінгвізм, а й як диглосну ситуацію. У радянському мовознавстві питання білінгвізму розглядали крізь призму політики, оскільки в СРСР двомовність вважалася позитивним явищем [5]. Існувала думка, що дві мови можуть співіснувати гармонійно, а рідна мова людини може змінюватися протягом життя. Це підходило для політики росіянізації, оскільки проблему двомовності вважали вирішеною.

Сучасні українські мовознавці, такі як Т. Бурда [6], Л. Масенко [20–27], С. Соколова [44; 45], О. Ткаченко [47; 48] та інші, у своїх працях активно займаються дослідженням питань двомовності. Науковці мають різні підходи до визначення білінгвізму, пропонують різні його класифікації, кладучи в основу як кількісні, так і якісні або оцінні критерії. Одні дослідники акцентують увагу на рівні володіння мовами (наприклад, вільне володіння обома мовами, або на рівні носія). Інші – на практиці їх використання в певних комунікативних сферах. За працею Н. Матвеевої «Терміни "білінгвізм" і "диглосія" в соціолінгвістичній традиції» можемо зробити висновок, що білінгвізм є явищем, яке розглядають у широкому і вузькому сенсах: «У широкому сенсі білінгвізм – це володіння двома мовами, за якого мовець має певні знання з обох мов та може ними послуговуватися, незалежно від рівня його мовної компетенції. Вузьке розуміння двомовності – це практика наперемінного використання двох мов, коли мовець унаслідок дії певних соціальних чинників може змінювати мовний код» [32, с. 132].

У соціолінгвістиці білінгвізм і диглосію розглядають як схожі мовні явища, оскільки обидва стосуються використання двох мов у межах однієї

спільноти. Водночас диглосія, за визначенням Ч. Фергюсона, означає функціональний розподіл мов або мовних різновидів у межах одного соціуму [61]. Вона проявляється, коли одна мова (або її форма) використовується в офіційних сферах (освіта, медіа, політика), а інша – у побутовому спілкуванні. Дослідження категорії диглосії в науковій літературі мають різні підходи до трактування цього явища. Одні вчені визначають диглосію як використання двох різних мов, інші вважають, що в межах такої ситуації застосовуються лише різні варіанти однієї мови. Наприклад, Дж. Поль характеризує диглосію як тип двомовності, що виникає між діалектами однієї мови, тоді як інші вчені трактують її як використання двох мовних різновидів залежно від соціальних або комунікативних обставин [цит. за: 64]. Також існують різні типи диглосії, зокрема, між літературною мовою та її розмовними формами, діалектами або койне, піджинами і креольськими мовами. Як зазначає Т. Бурда, домінантною мовою в диглосній ситуації є та, яка охоплює ширше коло функцій і має високий престиж. Натомість додаткова мова обмежується певними сферами [6].

Дж. Фішман описує чотири типи мовних ситуацій, які передбачають співіснування білінгвізму й диглосії або відсутність одного з цих явищ: 1) індивідуальний білінгвізм із диглосією, де функції мов у суспільстві чітко розмежовані; 2) диглосія без білінгвізму, коли мовні групи не перетинаються; 3) білінгвізм без диглосії, коли мови вживаються рівноправно, що може призвести до витіснення слабшої; 4) одномовне суспільство [62].

Тож диглосія передбачає усвідомлений вибір мови для конкретної ситуації, а білінгвізм акцентує на самій практиці використання двох мов без надання переваг одній із них. У реальному світі ці явища часто поєднуються, створюючи складні мовні ситуації, як у випадку України.

Українська мовна ситуація має ознаки диглосії, що є наслідком попереднього періоду російського імперського панування та процесів зросійщення, які провадили на наших землях відповідно до мовної політики Російської імперії та СРСР, а також російського інформаційно-культурного впливу в добу незалежності. Усе це надавало російській мові статусу

домінантної та престижної, а українській – другорядної, непрестижної і непотрібної мови побуту, мови сільської чи навіть селюцької [57, с. 306]. Лише останніми роками ситуація почала змінюватися, зокрема й під впливом подій Революції Гідності та після повномасштабного російського вторгнення, коли українська мова набуває статусу основної мови публічного, освітнього та культурного життя, символу національної єдності й спротиву. Тож науковці визначають мовну ситуацію в Україні як диглосну українсько-російську двомовність (Т. Бурда, Л. Масенко, С. Соколова, О. Ткаченко), оскільки російська мова історично мала привілейований статус, тоді як українська зазнавала обмежень у розвитку та існувала у несприятливих умовах. Це сформувало стійке уявлення про «перевагу» російської мови, яке дотепер має вплив на мовну поведінку значної частини українців [7].

Водночас мовна ситуація в Україні також відповідає характеристикам білінгвізму – співіснування двох мов без чіткого функціонального розподілу. У багатьох регіонах обидві мови використовуються паралельно, нерідко в межах одного висловлювання чи комунікативного акту. Це призводить до явища інтерференції, яке є характерним для розвитку деяких мов, особливо у прикордонних регіонах, де міжмовні контакти є інтенсивними. Однак у разі нерівноправних відносин між мовами, коли одна витісняє іншу, відбувається одnobічна інтерференція, що переростає у мовне змішування. У таких умовах зазнає руйнування мовна система менш престижної мови, що проявляється на всіх її рівнях. Через домінування усного мовлення найбільших змін зазнають саме норми вимови. Наслідком цього явища в Україні є поширення суржику – мовного гібриду, що поєднує елементи української та російської мов [27].

Історичний контекст відіграє важливу роль у формуванні мовної ситуації. Українська мова як основний засіб комунікації та збереження національної самобутності протягом століть перебувала під серйозним впливом політичних і соціальних чинників. Особливо це стосується періодів, коли Україна входила до складу різних імперій, що здійснювали політику асиміляції. Зокрема, політика витіснення української мови Росією простежується ще з XVII століття, коли у

1627 році цар Михайло наказав знищити всі примірники «Учительного Євангелія» Кирила Транквіліона-Ставровецького. Мовна політика Росії, спрямована на стирання української ідентичності, триває вже майже 400 років. У радянський період російська мова залишалася основною мовою адміністрації, науки, освіти та культури. Натомість українська мова в контексті цього періоду часто сприймалася як менш престижна, що спричинило поступовий перехід багатьох українців на російську, особливо в міських умовах. Мовна стійкість була серйозно підірвана цією політикою, яка знецінювала українську мову та перешкоджала її розвитку. У Російській імперії існувала офіційна заборона на використання української мови в освітніх, адміністративних і культурних сферах, що поступово зумовило її маргіналізацію. За часів Радянського Союзу політика росіянізації продовжувалася, але в більш завуальованій формі. Як зазначає М. Кочерган, радянська влада проголошувала рівність мов, але насправді всі зусилля були спрямовані на домінування російської [15, с. 7].

Ю. Шевельов також звертає увагу на те, що русифікація українського суспільства відбувалася як через пряме впровадження російської мови в усі сфери суспільного життя, так і шляхом змін самої української мови, спрямованих на її уподібнення до російської. Така політика мала вплив на різні рівні української мовної системи – від лексики до фонетики й морфології: «Інноваційним винаходом радянської системи є втручання у внутрішню структуру підлеглої мови засобом системних упроваджень одних мовних елементів і заборони інших. Так у підлеглу мову впроваджуються елементи панівної мови і відсуваються, а далі й усуваються елементи відмінні» [56; 57, с. 306]. Згодом низка постанов уряду, зокрема, таких, як наказ про викладання російської мови у школах союзних республік (1983 р.), повністю закріпили російську мову як обов'язкову у сфері освіти та науки [11].

Наслідки цих процесів були катастрофічними: українську мову витіснили з усіх сфер суспільного життя, зокрема з освіти, науки, засобів масової інформації, культурної продукції. За словами Л. Масенко, така політика призвела

до формування серед українців психологічного комплексу меншовартості своєї мови, до культурної й мовної аморфності [22].

Одним із багатьох негативних наслідків зросійщення за радянських часів стала майже абсолютна відсутність власного, відмінного від російського, міського сленгу як важливого компонента мовної системи. А ті приклади українського сленгу, які існували, часто виявлялися кальками або запозиченнями з російської. На противагу сленгу, суржик – змішування української та російської мов – ставав усе більш популярним. Фактично, він виконував функцію, притаманну сленгу за природних обставин мовного розвитку, тобто слугував засобом неформального спілкування. Політика русифікації сприяла його поширенню, витісняючи українську мову, зокрема і її розмовні варіанти – територіальні та соціальні діалекти, – з активного вжитку [56; 57].

Висновковуємо, що внаслідок тривалих процесів русифікації та асиміляції в Україні поширилася російсько-українська двомовність, що проявлялася як диглосія. Політика Росії не була спрямована на рівноправність мов, а лише на збереження та домінування російської. Двомовність, як правило, є перехідним етапом до одномовності, де одна з мов витісняє іншу. Як стверджує М. Кочерган, у контексті України така конкуренція може бути згубною для української мови, яка зазнала значних втрат протягом свого історичного розвитку [15].

Американський соціолінгвіст К. Вулгайзер, досліджуючи мовну ситуацію постсоціалістичних країн Східної Європи, дійшов висновку, що Україні притаманна унікальна мовна ситуація: «Становище української мови вражає з тієї точки зору, що, на перший погляд, це мова етнічної більшості в Україні, принаймні більшість українців визнають її рідною мовою. Але коли йдеться про щоденне використання української мови, ви розумієте, що у деяких регіонах України це фактично мова етнічної меншини, або мова “зменшеної культурної вартості”. До цього призвела мовна асиміляція місцевого населення, внаслідок якої українську мову практично витіснили на цих територіях» [65].

Як зазначає Б. Ажнюк, мовні права людини так само на часі, як і громадянські, політичні та соціальні [2, с. 70]. Цілком логічною є пріоритетність

захисту мовних прав народу, який прагне зберегти свою національну ідентичність та етномовну спадщину. Статус мови – ключовий інструмент мовної політики. Його можна класифікувати як офіційний, тобто закріплений законодавчо, та неофіційний. Офіційний статус мови не лише наділяє її носіїв певними правами, а й передбачає виконання ними відповідних обов'язків [1, с. 89].

Закон «Про мови в Українській РСР», який був ухвалений 1989 року, декларував українську мову як державну і передбачав створення умов для її вивчення, водночас він закріплював за російською мовою статус мови міжнаціонального спілкування, забезпечуючи її вільне використання. Загострення мовного конфлікту в Україні можна віднести до 2012 року, коли Верховна Рада України ухвалила Закон «Про засади державної мовної політики», який став чинником росіянізації суспільства [38]. Законодавчий акт, що в народі отримав назву «Закон Ківалова-Колесніченка», було прийнято з численними порушеннями, він викликав у багатьох містах України хвилю протестів, які увійшли в історію під назвою «Мовний майдан».

Отже, за часів президентства В. Януковича (2010–2014 рр.) відбувся різкий поворот у мовній політиці: від попередніх, хоч і непослідовних, спроб українізації – до офіційного закріплення двомовності. При цьому державна підтримка української мови була фактично припинена [18, с. 56]. Цей закон діяв до 28 лютого 2018 року. Водночас варто відзначити важливу подію, що мала позитивний вплив на розвиток української мови – прийняття 25 квітня 2019 року Верховною Радою України Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [12]. У день, коли цей закон набрав чинності, Конституційний Суд України також ухвалив рішення щодо мовної статті (ст. 7) Закону «Про освіту» [13]. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» вимагає використання української мови в діяльності органів влади, судочинстві, освіті, культурі, медіа та сфері обслуговування. Зокрема, передбачено, що всі посадові особи, держслужбовці, судді, адвокати та педагоги мають володіти державною мовою. Освітній процес у закладах освіти має

відбуватися українською, з можливістю навчання мовами нацменшин у початковій школі. Документ передбачає також створення Національної комісії зі стандартів державної мови, безкоштовні курси української для громадян та зобов'язання друкованих ЗМІ видавати українськомовні версії поряд з іншомовними виданнями. У сфері обслуговування першочергово застосовується державна мова, але допускається обслуговування іншою мовою на прохання клієнта. Після набуття чинності 16 липня 2019 року закон отримав підтвердження Конституційного Суду щодо його відповідності Основному закону. Незважаючи на спроби проросійських сил домогтися його скасування, документ зберіг свою чинність і став вагомим кроком у зміцненні позицій української мови в публічному просторі [21, с. 167].

Законодавчі ініціативи щодо мовного питання є важливими чинниками мовної поведінки, адже вони формують суспільне ставлення до мови та її використання. Загалом, мовна поведінка особистості та суспільства визначається багатьма позамовними чинниками, що взаємодіють у складній системі соціальних відносин. Відповідно розуміння цих факторів є важливим для аналізу мовних процесів [35].

У такому контексті не лише законодавчі зміни, а й політичні події 2013–2014-го та пізніших років істотно вплинули на мовну поведінку громадян. Варто згадати про дослідження, яке було проведене І. Цар у 2023 р. в межах міжнародного наукового проєкту «Дебати щодо мовного розмаїття: менеджмент мов національних меншин у пострадянській Україні» [54]. Воно охоплювало аналіз мовних біографій молоді (18–35 років), опублікованих на фейсбук-сторінці «Переходь на українську», а також п'ять індивідуальних детальних інтерв'ю з молодими українцями. У результаті дослідження було виокремлено три типи переходу на українську: зовнішній (спілкування українською в публічному просторі), частковий (переважно українська, але з деякими людьми – російська) та абсолютний (повне використання української у всіх сферах). Зокрема, абсолютний перехід характеризується прагненням «повністю українізувати простір навколо себе» шляхом споживання лише

українськомовного контенту та налаштування своїх соціальних мереж на українську мову. Рішення про перехід на українську мову спілкування на той момент було здебільшого політично вмотивованим. І. Цар зазначає, що основним каталізатором такого рішення були події Революції Гідності, анексії Криму і розв'язання Росією війни на Донбасі [54, с. 104].

Якщо до 2022 року мовна ідентичність українців формувалася відносно поступово, під впливом соціальних, політичних і культурних чинників, то повномасштабна війна зумовила кардинальні зміни в мовній свідомості. Як зазначає І. Ренчка у своєму дослідженні «Зміни мовної ідентичності українців на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну», «військова агресія, яку здійснює Росія проти нашої держави, вплинула на суспільно-політичну й економічну ситуацію в Україні, соціальне буття, свідомість і світогляд людей, змусивши переглянути та переосмислити систему спільних цінностей. Суттєво змінилася мовна ситуація в країні, як, відповідно, і мовна самовизначеність населення» [39, с. 76; 40]. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну супроводжується численними фактами мовного тиску з боку окупантів. На захоплених територіях відбувається систематична ліквідація українського культурного й мовного середовища. Російські військові одразу замінюють українські топоніми та символи, вводять російськомовне навчання в школах, вилучають підручники та літературу, пов'язану з українською історією та культурою. Такі дії є частиною політики лінгвоциду, яка спрямована на знищення української ідентичності через насадження російської мови та культури. Очевидці подій зазначають, що першими діями окупантів є не відновлення інфраструктури, а зміна мовного й культурного простору. Наприклад, вилучення українських прапорів, вивісок, символів та заміна їх російськими [39]. Водночас активізувалися процеси дерусифікації на решті території України. Уже в перші тижні війни в соціальних мережах лунали заклики до відмови від російської культури та посилення патріотичного виховання, зокрема через освітню реформу, спрямовану на популяризацію української мови та літератури.

На тлі зростання патріотичних настроїв в українському суспільстві виникла потреба у реалізації масштабних заходів із деколонізації та деросіянізації. Як зазначає І. Ренчка [39, с. 87], ці процеси стали логічним продовженням декомунізації, яка розпочалася раніше. Основними напрямками деросіянізації є вилучення російських авторів із шкільних програм, заміна російських топонімів, відмова від співпраці з російськими культурними інституціями та скорочення присутності російської культури в інформаційному просторі.

Л. Белей проаналізував мовні зміни в Україні під впливом російської агресії, що відбувалися з 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року [3]. Автор визначає два головні вектори цих змін: внутрішньомовний та мовноситуативний. Перший стосується трансформації корпусу мови, що проявляється у появі нових слів і зміні значень тих, які вже існують. Це охоплює неологізми, пов'язані з війною, зокрема військовий жаргон (*заджавелінити*, *пташка* («дрон»), *дроновод*, *скид*), номінації ворога (*русня*, *орки*, *свинособаки*), а також зміну значень слів (*зеленка* як «небезпечні зарості», *двохсотий* як «загиблій боєць»). Актуальними є, за словами дослідника, процеси «ономастичної ревізії», що передбачають дерусифікацію і декомунізацію назв вулиць, підприємств і брендів, а також появу власних назв української зброї [3, с. 158].

Другий вектор, мовноситуативний, охоплює зміни в мовних спільнотах, зокрема масовий перехід російськомовних українців на українську, зміну домінантної моделі перемикання кодів (тепер російськомовні частіше переходять на українську) та стигматизацію російської мови. Паралельно з цим українська стає маркером ідентичності, що проявляється як у практиці використання «мовних паролів» (слова, складні для російськомовних), так і в поширенні військових термінів у побутовій комунікації. Війна також знизила рівень табуованості обценної лексики та етнофолізмів, що проявляється в офіційному дискурсі та соціальних мережах [3, с. 159].

Підтвердженням наведених тез є дані соціологічних досліджень, які фіксують поступове скорочення частки осіб, які спілкуються лише російською мовою, і зростання рівня використання української мови в повсякденному житті. Так, за результатами дослідження Г. Залізняка, проведеного у червні–липні 2020 року серед киян, ситуація в столиці характеризувалася значною кількістю російськомовного населення та білінгвів. Значний вплив на мовні уподобання мала ідентифікація за показником рідної мови: серед тих, хто вважав рідною українську, більшість підтримувала її домінування в усіх сферах життя (73,4 % серед українськомовних і 83,4 % серед білінгвів), тоді як серед російськомовних цей показник був значно нижчим (45,7 %) [14, с. 79]. Мовна належність також корелювала з політичними орієнтаціями: прихильники української мови частіше підтримували євроатлантичний вектор розвитку країни [14].

Після початку повномасштабної війни мовна ситуація в Києві зазнала значних змін. Частка тих, хто вважає українську рідною мовою, зросла до 74,4 % (+19,2 % порівняно з 2020 роком), а тих, хто спілкується українською в повсякденному житті, – до 43,4% [14, с. 81]. Водночас кількість російськомовних зменшилася вдвічі – з 42,5 % до 21 % [14, с. 81]. Перехід до української мови відбувався переважно серед білінгвів та частково тих, хто раніше послуговувався лише російською: 20,5 % двомовних респондентів стали повністю українськомовними, а третина російськомовних почала активно використовувати обидві мови [14, с. 81].

За висвітленими у статті Н. Матвєєвої «Війна і ставлення українців до мови» результатами кількох соціологічних досліджень та опитувань 2022–2023 рр. також можна зробити висновок про трансформацію мовних уподобань українців [28]. Більшість соціологічних опитувань, проведених у 2022 р., засвідчують, що з початком повномасштабної війни українці почали активніше використовувати свою державну мову у повсякденному спілкуванні. За даними опитування компанії Gradus Research, 57 % опитаних зазначили, що нині вони більше використовують українську мову або повністю перейшли на неї, що свідчить про тенденцію до поступової монолінгвальності в Україні і загалом про

зміни мовної ситуації в нашій країні, зміцнення мовної стійкості та підвищення рівня мовної свідомості українців на тлі російської збройної агресії. Причому зростання вживання української мови відзначено не тільки в Україні, а й серед українців за кордоном, де спостерігається підвищений інтерес до її вивчення. Наприклад, у 2022 році на платформі Duolingo кількість користувачів, які почали вивчати українську, зросла на понад 1600% в таких країнах, як Німеччина, Польща та Чехія [28, с. 4].

Особливого значення набуває поширення української мови через культурні та освітні ініціативи. Наприклад, проєкт «Єдині» за підтримки Міністерства культури України провів понад 100 курсів з опанування української мови для переселенців, що сприяло інтеграції громадян із різних регіонів [28]. Цього року в лютому було розпочато новий курс української мови від руху «Єдині», амбасадоркою якого стала лауреатка Шевченківської премії військовослужбовиця Я. Черногуз, що передбачав як курс переходу на українську мову, так і граматичний практикум [49]. За даними Уповноваженого із захисту державної мови Т. Кременя, станом на 2024 р. в Україні діє понад 450 популярних безкоштовних мовних курсів, розмовних клубів та онлайн-ресурсів для покращення знань з володіння української мови [50]. Соціальні мережі, сучасна музика, література та кінематограф також активно сприяють формуванню позитивного іміджу української мови, роблячи її привабливою для молоді та людей, які раніше не були її активними носіями. Зокрема, спостерігається зростання популярності українськомовних пісень, які очолюють чарти на музичних платформах, таких як Spotify та YouTube. Цікаво, що сфера комп'ютерних ігор теж поступово переходить на українську мову. Молодь все частіше використовує українську під час гри, що своєю чергою мотивує розробників впроваджувати українськомовний інтерфейс [52].

Суттєво змінюється й сприйняття української мови серед різних соціальних і регіональних груп. Якщо раніше в окремих регіонах України російська мова мала домінантне становище або значний вплив, то тепер спостерігається свідома відмова багатьох громадян від використання російської

мови як наслідок збройної агресії Росії. Українці дедалі частіше вважають мовне питання не лише особистим вибором, а й елементом загальнонаціональної відповідальності. До прикладу, за даними соціологічного опитування, проведеного групою «Рейтинг» у березні 2022 року, 76 % респондентів заявили, що використовують українську мову у повсякденному спілкуванні, що є найвищим показником за всю історію незалежності України. У західних регіонах цей показник сягає 98 %, тоді як у південно-східних областях значно зменшився відсоток тих, хто надає перевагу російській мові [59].

Особливо важливим є той факт, що сприйняття російської мови і, відповідно, росіян серед українців істотно змінилося. Згідно з даними всеукраїнського опитування «Омнібус», проведеного КМІСом у травні 2022 р., якщо до початку повномасштабного вторгнення (у 2021 р.) 75 % українців мали позитивне ставлення до росіян, то після 24 лютого 2022 р. цей показник кардинально змінився – 82% опитаних виявили негативне ставлення. За висновками Н. Матвеевої, такі почуття українці переносять і на російську мову, відмовляючись від спілкування нею [28, с. 5]. Цю думку також підтверджує проведений І. Цар асоціативний експеримент, щоб визначити ставлення молоді до мов. Дослідження показало, що позитивні асоціації з російською мовою мають переважно носії цієї мови, тоді як більшість асоціацій – негативні, незалежно від рідної мови респондентів. Молодь в Україні здебільшого асоціює російську мову з війною та негативними образами, тоді як українська мова сприймається як символ рідного та свободи [52]. Такі зміни в ставленні українців до російської мови свідчать про прагнення дистанціюватися від культури агресора і натомість сприяють зростанню підтримки української мови.

С. Соколова зазначає, що ціннісні зміни в ставленні до мови та до російської культури відчутні й серед внутрішньо переміщених осіб, які опинилися в нових мовних середовищах [44, с. 16]. Серед місцевих громад, що приймали переселенців, у травні–червні 2022 р. співробітники Інституту української мови НАН України провели дослідження, що зосереджувалося на вивченні мовних уподобань і мовної поведінки двох груп респондентів:

внутрішньо переміщених осіб (257 анкет) і мешканців громад, які їх приймали (759 анкет). У ході дослідження виявлено, що понад половина ВПО перейшла на спілкування українською мовою. Зокрема, 36 % переселенців і до війни використовували українську, а ще 50 % змінили мовну поведінку, визнавши українську мовою міжособистісного спілкування. Варто зазначити, що хоча понад дві третини респондентів не відзначили конфліктів через мову, близько третини все ж вказали на їх наявність. Основні джерела конфліктів – невдоволення місцевих жителів та тиск на переселенців. Деякі з мешканців негативно реагували на російську мову переселенців, хоча це частіше висловлювалося в соцмережах або приватних розмовах. Більшість переселенців (78 %) заявили, що не відчувають незручностей через рівень знання української мови, хоча 15 % шкодували, що не опанували її раніше. Тільки 4 % респондентів зазначили, що відчувають себе чужинцями через мовне середовище [44].

Дослідження Н. Матвєєвої підкреслює, що зміна мовної поведінки внутрішньо переміщених осіб часто пов'язана з їхнім бажанням інтегруватися в нове середовище та підтримати національну ідентичність. Авторка зазначає, що для багатьох переселенців перехід на українську мову став не лише способом уникнення конфліктів, але й актом громадянської солідарності та вираження патріотизму. Наприклад, 66-річний Володимир із Маріуполя перейшов на українську, відреагувавши на події в рідному місті. Він пояснює: «Це було в нас як такий рубікон, що це українська. Все, ми переходимо на українську мову повністю» [30, с. 125]. Водночас деякі люди, як-от 27-річний В'ячеслав із Сумської області, залишаються білінгвами. Хоча він вважає рідною мовою російську, в комунікації автоматично підлаштовується під мову співрозмовника [30, с. 126].

Варто зазначити, що зміна мовної поведінки не обов'язково передбачає повну відмову від російської мови. У багатьох випадках це радше спосіб вираження власної ідентичності, підкреслення національної самобутності та відмежування від Росії. Це підкреслює і чоловік, який розповідає, що у ситуаціях, коли його співрозмовнику важко перейти на українську, він може підтримати

розмову російською, вважаючи це взаємоповагою і пояснюючи це тим, що мова і держава, на його думку, – це окремі поняття. Тож деякі громадяни впевнені, що використання російської мови не обов'язково означає підтримку Росії чи її політики [30, с. 125].

Особливо слід звернути увагу на молодь, яка є рушійною силою мовних змін. Соціологічні опитування засвідчують, що саме молодше покоління найактивніше підтримує ідеї українізації та демонструє високий рівень мовної свідомості. Зокрема, візьмемо до уваги результати опитування, проведеного взимку 2022–2023 рр. серед студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (300 анкет), які також засвідчили зростання позитивного ставлення до української мови. 65 % респондентів зазначили, що їхнє ставлення до неї покращилося. Водночас 94 % опитаних виявили погіршення ставлення до російської мови [28, с. 10–11]. Суттєвим показником для вивчення «мовних настроїв» є оцінка престижності мов. Абсолютна більшість (99 %) респондентів вважає, що спілкування українською мовою є престижним, водночас аналогічний відсоток студентів вказує, що використання російської мови в Україні наразі не вважається престижним [28, с. 10]. Аналіз відкритих відповідей студентів також засвідчив категоричне несприйняття російської мови: «Російська мова не повинна функціонувати на території України», «Категорично проти всього російського, особливо мови!», «Російську мову слід викоринити повністю» тощо [28, с. 13].

За даними Державної служби статистики України, станом на 2023 рік 98,4 % закладів загальної середньої освіти здійснюють навчання винятково українською мовою, охоплюючи 99,1 % учнів [10]. Щодо підтримки батьками українізації освітнього процесу дослідження, проведене Державною службою якості освіти України та Уповноваженим із захисту державної мови, показало, що понад 90% українських учителів, батьків і учнів вважають українську мову рідною [55].

Важливо зазначити, що суржик, який раніше сприймався як мовна вада або ознака недостатньої мовної культури, тепер все частіше розглядається як

проміжний етап до повного переходу на українську мову. Багато молодих людей, які виростили в російськомовних сім'ях, починають використовувати суржик як місток між російською та українською, що свідчить про їхню готовність до змін у мовній поведінці. Цей процес підкреслює важливість мовної адаптації та поступового переходу до української мови [8].

Попри позитивні зрушення в мовній свідомості громадян України, які стали помітними вже з першого дня повномасштабного вторгнення Росії на територію України, новіші праці українських мовознавців також фіксують ситуації опору використанню української мови з боку тієї частини населення, що має зросійщену свідомість. У цьому контексті слід відзначити, що критики заборон на використання російської мови та культури часто посилаються на порушення демократичних засад і прав людини, які гарантує Конституція України. Проте, як слушно зауважує Л. Масенко, такі аргументи є актуальними для умов мирного часу. В умовах війни, коли держава виборює свободу від колоніального минулого, обмеження нав'язаних імперією російської мови та культури, які слугували засобами денаціоналізації, є об'єктивно виправданими і необхідними [20]. Зокрема, такі випадки, як конфлікт пасажирок із таксистом у Києві, що відмовився спілкуватися державною мовою та після образ силоміць висадив їх з автомобіля [20, с. 77], або інцидент у вінницькому ресторані, де працівники СБУ увімкнули російський шансон, демонструють, що для змін у мовній свідомості та ідентичності українського народу недостатньо лише володіння мовою. Щодо молоді, то, за результатами дослідження І. Цар, саме серед 16–20-річних найчастіше трапляється опір до переходу на українську мову. Вони сприймають негативне ставлення до російської мови як особисту дискримінацію. Причинами такої позиції можуть бути сімейний вплив, стереотипи, відсутність національної свідомості, обмежене мовне середовище та низький рівень знань з історії України [52]. Звідси висновковуємо, що досягнення сталих результатів потребує усвідомлення української мови як важливого цивілізаційного чинника та засобу інтеграції до національної культури, що має стати пріоритетом державної культурної політики [20, с. 78].

Водночас ефективна мовна політика має враховувати не лише законодавчі ініціативи, а й освітні та культурні заходи, спрямовані на популяризацію української мови в усіх сферах життя. Необхідно розвивати українськомовний інформаційний простір, підтримувати сучасний український медіаконтент та створювати умови, за яких володіння українською мовою буде не просто обов'язком, а природною потребою і соціальною перевагою громадян. Лише так можна забезпечити стійкість мовної ідентичності та зменшити вплив наслідків колоніальної мовної політики.

1.2. Мовна поведінка та її типи

У соціолінгвістичних дослідженнях існують термінологічні дублети «мовна» / «мовленнєва поведінка». На думку О. Михальчук, це частково пов'язано з перекладом терміна «речевое поведение», вжитого у відомих працях російських авторів В. Белікова та Л. Крисіна «Соціолінгвістика» (2001) та білоруської мовознавиці Н. Мечковської «Соціальна лінгвістика» (1996), як «мовна поведінка» у значенні «мовленнєва», що звузило його значення до індивідуальних мовленнєвих реакцій. Проте сучасна українська соціолінгвістика трактує мовну поведінку ширше, розглядаючи її у зв'язку з вибором мовного коду, мовною свідомістю, перемиканням кодів та міжмовними контактами, адже «аналіз мовних ситуацій передбачає розуміння поняття мови як такого, що включає в себе мовлення як практичну складову» [35, с. 30]. О. Михальчук так визначає поняття мовної поведінки: «Мовна поведінка – це вибір мовного коду, що виявляється через мовну діяльність або соціально вмотивовані зміни в мовній свідомості окремого носія чи мовної групи і зумовлений системою взаємопов'язаних соціальних, правових, психологічних і соціокультурних чинників, які є визначальними у стосунках мова і людина, мова і спільнота, мова і суспільство» [35, с. 37]. Н. Матвеєва зазначає, що вибір мовного коду може бути закономірним – коли мовець свідомо дотримується рідної мови, або адаптивним – коли людина пристосовується до мови співрозмовника. На мовну поведінку впливають як соціальні, так і психологічні чинники. До перших належать

обставини спілкування, стереотипи, престиж мови та мовна ситуація загалом [29, с. 75–76]. О. Михальчук у своїй праці також згадує про феноменологічний напрямок вивчення мовної поведінки у соціології, який розглядає мову як засіб міжпоколіннєвої взаємодії та чинник історичного розвитку нації. За словами науковиці, згідно із соціолінгвістичними дослідженнями, мовна поведінка розкриває ставлення до мови з огляду на соціальну ситуацію й внутрішні установки, вказує на зв'язок між мовною ідентичністю та прагматичним вибором мови. Отже, мовна поведінка виступає не лише способом мовної практики, а й мовної ідентифікації особистості, що полягає в ставленні до мови, і може стати «рушієм до зміни у мовній практиці особи» [35, с. 33, 35].

У контексті аналізованих понять доцільно детальніше розглянути поняття престижу мови. П. Селігей наголошує на тому, що престиж мови визначає її сприйняття в суспільстві, а також її роль у кар'єрному, освітньому та соціальному розвитку мовців. Якщо мову вважають престижною, вона має більше шансів на поширення і функціонування, тоді як непрестижна мова поступово втрачає носіїв [41, с. 67].

Дж. Фішман розглядає такі значення мовного престижу: комунікативну й емоційну цінність, літературно-культурні досягнення, загальну повагу та популярність [цит. за: 26, с. 107]. У добу глобалізації міжнародні мови мають вищий престиж через їхню комунікативну потужність та вплив на економіку, освіту і культуру. Водночас важливу роль відіграє внутрішній статус мови: якщо вона асоціюється з владою, успіхом і високою освітою, її престиж зростає. Українська мова, яка довгий час не належала до престижних через політичні утиски, нині поступово відновлює свій статус [41, с. 53, 69].

Психологічні чинники, що впливають на мовну поведінку, включають мовні звички, рівень комфорту під час використання тієї чи іншої мови, а також індивідуальні настанови та асоціації [29, с. 75–76]. Усі ці аспекти доводять, що мовна поведінка є динамічним процесом, який визначається як особистісними, так і макросоціальними чинниками.

Проаналізуємо типи мовної поведінки на основі дослідження О. Данилевської, яка вивчала мовну поведінку київських школярів в українськомовних школах станом на 2013 р. [9]. Спираючись на це дослідження, можна виокремити кілька основних типів мовної поведінки, що різняться за рівнем мовної адаптації та ставленням до двомовності. «Природний комфортний тип», за визначенням О. Данилевської, передбачає вільне використання рідної мови без необхідності змінювати мовний код. Представники цього типу спілкуються українською мовою в усіх сферах життя, не відчуючи дискомфорту. Для них українська мова є мовою родинного спілкування, навчання та дозвілля. «Природний некомфортний тип» характерний для українськомовних дітей, які в неформальному середовищі змушені спілкуватися російською, оскільки вона домінує серед їхніх однолітків. Вони можуть соромитися своєї українськомовності або підлаштовуватися під більшість, хоча їхній природний мовний код – українська. «Добре адаптований комфортний тип» спостерігається у двомовних учнів, які без труднощів перемикаються між українською та російською мовами залежно від ситуації. Вони використовують українську в навчальному процесі, а російську – в неформальному спілкуванні без мовного дискомфорту. «Не цілком адаптований комфортний тип» представлений російськомовними дітьми, які навчаються в українськомовному середовищі та поступово опановують українську мову. Вони можуть перемикаєти мовний код, проте інколи припускаються помилок або не одразу реагують на зміну мовної ситуації. «Слабко адаптований некомфортний тип» характеризується труднощами у використанні української мови російськомовними дітьми, які навчаються в українськомовній школі. Вони часто продовжують відповідати російською навіть на уроках і демонструють стійку мовну інерцію [9].

Отже, спираючись у своєму дослідженні на напрацювання українських мовознавців, розглядаємо мовну поведінку особистості як динамічний феномен, що формується під впливом соціальних, психологічних та мовних чинників.

Вона відображає не лише вибір мовного коду, а й рівень мовної адаптації, ставлення до мовної ситуації в суспільстві та індивідуальну мовну ідентичність.

Зміни у мовній поведінці свідчать про глибші трансформації у мовній свідомості та культурній самоідентифікації мовців, що особливо актуально в умовах сучасності.

1.3. Поняття мовної свідомості, мовної стійкості та мовної ідентичності

Розкриваючи тему мовної поведінки сучасної української молоді, вважаємо за необхідне розглянути поняття «мовна свідомість», «мовна стійкість» та «мовна ідентичність» як важливі у соціолінгвістичних студіях, присвячених цьому питанню. Власне поняття мовної поведінки охоплює і передбачає їх аналіз для повного розкриття окресленої проблематики.

Питанню мовної свідомості велику увагу надає у своїх працях П. Селігей. Мовна свідомість, за трактуванням науковця, є важливим чинником мовної стійкості на колективному та індивідуальному рівнях, оскільки саме вона визначає ставлення людей до мови та її ролі у суспільстві. Це порівняно нове поняття у лінгвістиці, яке не має єдиного визначення, і кожен дослідник вносить власні інтерпретації. У нашій роботі ми опираємося на трактування П. Селігея, який мовну свідомість визначає як «судження й уявлення людини про мову та її суспільну роль» [42, с. 40]. Науковець виокремлює чотири основні складові мовної свідомості: мовні знання, мовні почуття, мовні оцінки і мовні настанови.

Мовні знання поділяються на науково-теоретичні, засновані на лінгвістичних закономірностях, та побутові, що ґрунтуються на особистому досвіді. Як зазначає П. Селігей, останні часто «уривчасті, наївні, суперечливі, не позбавлені забобонів» [42, с. 40]. Мовні почуття відображають емоції, які викликає використання певної мови. Це можуть бути позитивні почуття, такі як цікавість, повага або любов, і негативні, як байдужість або ненависть. Мовні контакти часто викликають почуття меншовартості або агресії до інших мов, що також впливає на мовну поведінку індивідів [42, с. 40]. Мовні оцінки та мовні ідеали базуються на тому, як людина сприймає мовну реальність і порівнює її з

ідеальним станом. Вони відображають відчуття розриву між тим, якою є мовна ситуація, і якою вона повинна бути, і визначають мовну поведінку. Ці оцінки можуть бути як позитивними, так і негативними, залежно від того, чи задоволена людина станом певної мови в суспільстві [42, с. 40]. Мовні настанови як четвертий складник мовної свідомості визначають «готовність діяти відповідно до прийнятих орієнтацій та імперативів». Наприклад, докласти зусиль для покращення своїх знань з рідної мови, або вивчати чи використовувати інші мови в обставинах дво- чи багатомовності [42, с. 40].

П. Селігей також визначає рівні мовної свідомості особистості, а саме: нульовий, початковий, середній та високий. На нульовому рівні мова сприймається лише як засіб комунікації, без усвідомлення її ролі та норм. Початковий рівень характеризується поверховими знаннями та епізодичною увагою до мовних питань. На середньому рівні людина починає аналізувати мовну дійсність, свідомо дотримуватися норм, хоча її оцінки ще несистемні. Високий рівень означає глибоке розуміння мовних явищ, стійке дотримання норм і відповідальне ставлення до мови як національної цінності [42, с. 43].

Тож вибір мовного коду визначається складним поєднанням зовнішніх детермінантів і внутрішніх настанов індивіда. Соціальні фактори, як-от статус комунікантів, мовні традиції та сформованість мовних норм і їх дотримання, тісно взаємодіють із психологічними аспектами, серед яких важливе місце посідають мовна самоідентифікація та етнокультурна орієнтація.

У сучасній соціолінгвістиці все більше уваги приділяють поняттям мовної стійкості та мовної стабільності, які є надзвичайно важливими для аналізу мовних ситуацій. Ці концепції, які досліджують Л. Масенко, Л. Підкуймуха, І. Ренчка, О. Ткаченко, Г. Шумицька та ін., заслуговують на детальне вивчення, оскільки відображають глибокі соціокультурні процеси, що впливають на збереження мовної ідентичності нації. Дж. Фішман у своїй фундаментальній праці «Зворотний мовний зсув. Теоретичні та емпіричні основи допомоги загрозеним мовам» наголошує на важливості мовної стійкості як ключового фактору у відродженні мови та запобіганні її зникненню. Він визначає мовну

стійкість як спроможність спільноти захищати свою мову в умовах глобалізації та культурного тиску [63]. Т. Симоненко пропонує визначення мовної стійкості як прояву індивідуальної мовної поведінки, охарактеризувавши її як «якість, намір, психологічний орієнтир індивіда непохитно користуватися у щоденному спілкуванні певною мовою, мовними засобами, які є для людини природовідповідними та близькими з погляду її виховання та освіти» [43, с. 46].

О. Ткаченко розглядає поняття мовної стійкості та мовної стабільності і наголошує на їхній взаємозалежності. Мовна стійкість визначає як індивідуальну, так і групову поведінку у збереженні рідної мови, особливо в умовах, що загрожують її виживанню. Це дуже важливо для народів, які тривалий час були позбавлені державності, адже саме колективна вірність мові дає їм змогу зберегти свою національну ідентичність. Мовна стабільність, на думку науковця, описує становище, у якому перебуває мова в конкретний момент часу: «Навіть втративши стабільність, народ завдяки стійкості може її відновити, але втрата обох явищ може призвести до асиміляції» [36, с. 5; 48, с. 6]. Особливу загрозу для мовної стабільності народу становить розширення масового білінгвізму, що зазвичай супроводжується інтерференційними явищами. Тож, як зазначає науковець, мовна стійкість народів є критично важливим чинником їхнього національного існування. Вона базується на таких фундаментальних складових, як історична пам'ять, національна свідомість і солідарність, культура, а також співпраця з іншими етносами [36, с. 7; 47; 48]. Проте мовна стійкість не завжди оцінюється однозначно. Як зазначає Л. Масенко, у двомовних середовищах, в яких сформувалися рівноправні міжнаціональні стосунки, вона може сприйматися як форма нетолерантності [25, с. 12]. Дослідниця наводить приклад ситуації, коли на польсько-українському порубіжжі мовна поведінка залежала від ступеня міжетнічної взаємодії. Якщо обидві мови були рівноправні і рівноцінні, то білінгви забезпечували взаєморозуміння між етнічними групами. Водночас з обох боків були й так звані «тверді» одномовці, які чинили опір впливу іншої мови; їхня мовна поведінка

була важливою для захисту мовної стабільності та запобігання небезпечному змішуванню мов [25, с. 12].

Дослідження, проведене І. Цар серед молоді 21–25 років з листопада 2014 р. по вересень 2015 р., показало, що відсутність мовної стійкості в української молоді також була зумовлена такими факторами, як мовна толерантність та мовний конформізм [53]. Вони є важливими, але різними поняттями в контексті мовної стійкості та мовної ідентичності. Перше визначається як готовність і здатність приймати та поважати різні варіанти мовлення, не засуджуючи їх за відмінності, особливо в умовах багатомовних суспільств. Це позитивне ставлення до мовного різноманіття, що охоплює здатність сприймати мови, що існують поруч, без зневаги до жодної з них. Мовний конформізм натомість полягає в схильності до підкорення мовній практиці панівної культури, навіть коли це суперечить власним переконанням або традиціям. Це явище часто виникає під впливом соціального або культурного тиску, коли індивід або група мовців прагне відповідати усталеним нормам, незалежно від того, чи це збігається з їхньою власною мовною ідентичністю. Тому якщо мовна толерантність сприяє збереженню і розвитку мовного різноманіття, мовний конформізм часто веде до втрати мовної самобутності та призводить до асиміляції в культуру панівної мови [53, с. 75].

Мовна нестійкість (мовна лабільність) молоді, за висновками І. Цар, також сприяла поширенню суржику, що своєю чергою обмежує функціонування української мови в повсякденному спілкуванні [53, с. 70]. Національна свідомість стає справді дієвою, коли трансформується в національну солідарність, що об'єднує суспільство навколо спільних цінностей та зміцнює державу. Важливим виявом такого єднання є патріотичні дії, спрямовані на захист культурних надбань та національних інтересів. Мова ж відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки саме вона є основою самоідентифікації народу та збереження його унікальності. Тож мовна стійкість — це не лише основа збереження мови, а й ключ до загального розвитку народу. Її зміцнення є гарантією національної ідентичності та важливим кроком до культурного й

суспільного прогресу. Цей процес потребує як внутрішніх зусиль народу, так і створення сприятливих умов для його реалізації [53, с. 76].

Мовна ідентичність, за визначенням І. Ренчки, є усвідомленням людиною себе як носія певної мови або кількох мов (індивідуальна мовна ідентичність) та колективним відчуттям належності до певної мовної спільноти (групова мовна ідентичність), важливою частиною соціальної та національної ідентичності [39, с. 77]. Вона формується через мовну свідомість, мовну поведінку, залежить від змін у мовній політиці держави та в мовній ситуації і відображає рівень зв'язку особистості з мовою. Науковці розглядають її як «віддзеркалення ідентичності держави», «складник мовної ситуації» і «важливу ланку в моделях мовного планування» [34, с. 40]. Чинниками, що впливали і впливають дотепер на мовну ідентичність українців, є чисельність носіїв мови, стан мовно-культурної інфраструктури, статус мови / мов у суспільстві, а також наслідки мовної і національної політики попередньої історичної епохи, що формувала позанаціональну ідентичність людей через домінування російської мови та культури [21; 34, с. 42; 60, с. 112]. Війна змінює мовну ідентичність, надаючи їй виразнішого національного забарвлення та підсилюючи усвідомлення ролі мови у процесі самовизначення [30]. У цьому контексті мова стає не лише засобом комунікації, а й маркером національної належності та фактором суспільної консолідації. Отже, мовна ідентичність є невіддільною від національної.

Висновковуємо, що мовна свідомість, мовна стійкість та мовна ідентичність як складова національної відіграють ключову роль у формуванні національної єдності, оскільки засвідчують ціннісне ставлення суспільства до власної мови. Сформована під впливом історичних та соціокультурних чинників, саме індивідуальна мовна поведінка залишається основним фактором збереження або втрати колективної та особистісної мовної ідентичності. В умовах глобалізації та дво- або багатомовності мовна стійкість виступає не лише інструментом захисту рідної мови, а й культурного самовираження. Надмірна мовна толерантність може спричинити послаблення мовної позиції, якщо вона не підкріплена усвідомленою необхідністю збереження власної мовної традиції.

Війна посилила мовне питання, зробивши його водночас і предметом особистого вибору, й показником патріотичної позиції та національної самоідентифікації. Отже, майбутнє української мови залежить від свідомого вибору громадян, по суті, від їхньої щоденної мовної практики, а також від державної мовної та освітньої політики, спрямованої на підтримку мовного розвитку.

РОЗДІЛ 2

МОВНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ ЯК СПОСІБ МОВНОЇ ПРАКТИКИ І МОВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ

2.1. Мовна ідентичність та комунікативні практики студентів

Сучасні молоді люди – нинішні студенти – це покоління, що народилося переважно вже в новому тисячолітті. На період їх зростання та формування припало багато знакових змін у суспільно-політичному житті нашої країни, що позначалися й на мовній ситуації, мовній політиці держави та, відповідно, на мовній свідомості і поведінці людей. Якщо на початку ХХІ ст., згідно з дослідженням Н. Матвеевої, у великих містах України, зокрема в Києві, переважали російськомовні комунікативні практики, то вже за даними опитувань 2017 р. українська мова почала витісняти російську і закріплюватися в повсякденному спілкуванні, засвідчуючи зростання мовної свідомості та позитивного ставлення людей, особливо молоді, до українізації суспільного простору [29, с. 135]. На думку В. Кулика, на це могли вплинути такі чинники: українськомовна освіта («...молоді люди, що навчалися за часів незалежності здебільшого українською мовою та за україноцентричними програмами, мають більше шансів краще володіти цією мовою, більше її вживати й дужче підтримувати її поширення в суспільстві» [16, с. 248]); становлення їх як громадян за умов закріпленого державного статусу української мови та її ширшого вживання, ніж це було у попереднього покоління; вік, адже молодь легше опановує другу мову (йдеться саме про українську) та має широкі комунікативні практики для її вживання [16, с. 248].

Матеріалом дослідження мовної поведінки нинішньої української молоді стало анонімне соціопитування, яке ми провели взимку та навесні 2025 р. серед студентів українських ЗВО, використовуючи Google Forms. Анкета не мала обмеження в часі під час її проходження. Більшість запитань (усього 63) в анкеті були закритими і респонденти мали можливість обрати один варіант відповіді.

Засобами поширення анкети стали соціальні мережі. Опитування охопило 301 студента з 23 областей України, зокрема АР Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської. Переважна кількість опитаних студентів родом з Києва – 25,8 %, з Київської області – 11,4 %, з Сумської області – 9 %, з Львівської – 5,4 %, з Дніпропетровської – 4,7 %, з Харківської – 4,7 %, із Житомирської – 4,3 %, з Вінницької – 4 %, з Полтавської – 4 %, з Рівненської – 3,7 %, з Чернігівської – 3,3 %, з Донецької – 3,3 %, із Запорізької – 2,3 %, з Івано-Франківської – 2 %, з Луганської – 2 %, з Волинської – 1,3 %, з Хмельницької – 1,3 %, з Черкаської – 1 %, з АР Крим – 1 %, із Закарпатської – 0,7 %, з Кіровоградської – 0,7 %, з Херсонської – 0,7 %, з Миколаївської – 0,3 %, з Тернопільської – 0,3 %.

У статевій структурі респондентів переважали представники жіночої статі – 62,8 % проти 37,2 % – чоловічої. У віковій структурі 36,8 % опитаних були віком 17–18 років, 34,4 % – 19–20 років, 18,4 % – 21–22 роки, 5 % 23–24 роки, 0,7 % – 25–26 років, 1 % – 27–28 років та 3,3 % – 29–30 років. Участь взяли студенти різних спеціальностей, з таких вищих навчальних закладів України: Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний університет біоресурсів і природокористування України, Університет економіки та права «КРОК», Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Львівський національний університет природокористування, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет харчових технологій (м. Київ), Український католицький університет, Київський університет імені Бориса Грінченка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

Полтавський державний медичний університет, Одеський державний аграрний університет, Національний університет «Львівська політехніка», Державний торговельно-економічний університет, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Одеська державна академія будівництва та архітектури, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Міжнародний економіко-гуманітарний університет, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Лохвицький технологічний технікум Полтавської державної аграрної академії.

Проаналізуємо мовну ідентичність та комунікативні практики студентів відповідно до отриманих відповідей проведеного опитування. Результати анкетування свідчать, що переважна кількість респондентів (77,1 %) здобували освіту в школі українською мовою, тоді як 4,4 % навчалися російською, а 18,5 % респондентів вказали, що використовували обидві мови. Це вказує на домінування української мови в освітньому просторі, водночас певна частка студентів зазнала впливу двомовного навчання, що може позначатися на їхніх комунікативних практиках. Водночас варто зауважити, що тенденція щодо українізації освіти буде тільки зростати. За даними Уповноваженого із захисту державної мови Т. Кременя, «якщо у 2021 – 2022 навчальному році близько 100 тисяч учнів навчалися російською мовою або вивчали її як іноземну, то зараз ця кількість скоротилася у тисячі разів – до 345 осіб», і нині ми можемо констатувати, що українська мова фактично повністю витіснила російську зі сфери освіти – «99% закладів загальної середньої освіти сьогодні забезпечують навчання українською мовою» [51]. Це явище науковці називають мовним зсувом, і однією з його причин є переосмислення мовної ідентичності українським суспільством після початку повномасштабного вторгнення.

Щодо рідної мови, 78,8 % опитаних визначили її як українську, 19,2 % – як російську, а 2 % обрали варіант «інша». З-поміж відповідей на уточнювальне запитання щодо цього варіанта були такі формулювання: *«доволі жорсткий*

суржик», «обидві мови» або роздуми про складність визначення рідної мови, якщо вона була мовою дитинства, але не є мовою теперішнього спілкування. Це свідчить про наявність певної кількості студентів із нестабільною мовною ідентичністю, що є характерним для білінгвального середовища.

У родинному колі комунікативні практики студентів виявляють значну варіативність. Хоча найбільша частка респондентів (40,2 %) спілкується вдома українською мовою, майже третина (29,1 %) використовує суржик, що свідчить про поширеність змішаного мовлення у побутовому спілкуванні. Російську мову в родинному колі використовують 17,9 % опитаних, а ще 12,2 % зазначили, що спілкуються обома мовами. У відкритих відповідях до варіанта «інша» респонденти вказували на намагання використовувати українську мову, але з елементами суржику або діалектними словами, що підтверджує перехідний характер мовних звичок та вплив родинного середовища на мовну поведінку.

Аналізуючи мовну ідентичність у контексті родинного спілкування, зокрема рідної мови батьків, простежуємо переважання української мови: 66,7 % опитаних вказали, що рідною мовою їхньої матері є українська, тоді як 29,3 % – російська, а 4 % обрали інший варіант. Серед вказаних у відкритих відповідях «інших» мов трапляються польська, грузинська, болгарська, а також змішані варіанти, як-от «українська і російська» або «суржик». Схожа тенденція спостерігається і щодо рідної мови батька: 60,9 % респондентів назвали українську, 34,7 % – російську, а 4,4 % – іншу мову, серед яких були білоруська, болгарська, азербайджанська та суржик.

Загалом отримані дані засвідчують, що мовна ідентичність студентів формується під впливом двомовного (іноді багатомовного) та культурно строкатого середовища. Поширення суржику, наявність у родинному просторі як української, так і російської мов, а також присутність інших мов етнічних меншин відображають складність мовної ситуації. Такі мовні практики зумовлюють існування нестійких або гібридних форм мовної ідентичності.

Мовна поведінка студентів у неформальному спілкуванні з друзями також демонструє помітну варіативність. Майже половина респондентів (45,6 %)

зазначила, що розмовляють із друзями українською мовою, що свідчить про тенденцію до збереження українськомовної ідентичності не лише в офіційному, а й у приватному просторі. Водночас 22,1 % обирають обидві мови залежно від ситуації, 18,8 % – суржик, а 13,1 % – російську мову. Це підтверджує, що попри домінування української, у середовищі молоді зберігається мовна гнучкість та адаптивність, що виявляються у виборі мовного коду, бажанні пристосуватися до мови співрозмовника, на що можуть впливати як соціальні фактори, так і психологічні – індивідуальні настанови мовців. До соціальних факторів належать обставини спілкування, середовище, престиж мови, а до психологічних – особистісні настанови, звички, психологічний комфорт та оцінка своїх мовних знань і вмінь [29, с. 76].

Значно вищий рівень українськомовності фіксується в навчальному середовищі. Так, більшість студентів (87,6 %) спілкується українською мовою в університеті – як під час лекцій і семінарів, так і в повсякденному міжособистісному спілкуванні. Лише 10 % зазначили використання обох мов, 1,3 % – російської, а 1 % обрали варіант «інше». Цікаво, що такі відповіді були отримані переважно від студентів технічних та економічних університетів, а також кількох закладів із південних і східних регіонів України, де мовна ситуація залишається більш варіативною. Ці дані підтверджують функціональне домінування української мови в освітньому просторі, що, з одного боку, є результатом державної мовної політики, а з іншого – вказує на формування нових норм комунікації, взорованих на українську мову, в молодіжному академічному середовищі.

Відповіді, отримані на наступне запитання – «Чи маєте Ви проблеми з використанням української мови в навчальному процесі?», засвідчують переважну відсутність мовних труднощів серед студентів у навчальному процесі: 93,3 % респондентів заявили, що не мають проблем із використанням української мови у цій сфері. Лише 6,7 % вказали про наявність певних труднощів. Зокрема, це студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського університету імені Бориса Грінченка,

Національного університету харчових технологій (м. Київ), Одеського державного аграрного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Університету економіки та права «КРОК». Але загалом отримані дані свідчать про високий рівень володіння державною мовою серед студентства, що, ймовірно, зумовлено як освітніми реформами останніх років, так і загальним підвищенням статусу української мови в публічному просторі.

Щодо мови спілкування викладачів, то 76,3 % опитаних зазначили, що вона є виключно українською, а ще 19,7 % вказали на переважне використання української. Отже, 96 % студентів навчаються в умовах українськомовного викладання, що відповідає вимогам мовного законодавства України та державної політики у сфері освіти. Водночас 1,7 % студентів повідомили про використання суржикю, 1,3 % – іншої мови, а 1 % – переважно російської. Хоча ці показники не є значними, вони все-таки свідчать про залишкову присутність мовної варіативності, зокрема в окремих регіональних або спеціалізованих освітніх контекстах.

Запитання про використання іншої мови, крім української, під час виконання навчальних завдань та наукових робіт засвідчило майже рівномірний розподіл: 51 % респондентів відповіли ствердно, а 49 % – обрали варіант «Ні». З-поміж тих, хто вказав на використання інших мов, найчастіше писали про англійську, що зумовлено глобальними освітніми стандартами, пошуком джерел інформації та прагненням до академічної мобільності. Часто згадували також німецьку, арабську, італійську, французьку та польську. Рідше фігурували латина, іспанська, словенська та чеська. Варто зауважити, що лише 6 із 145 відповідей містили згадку про російську мову – цей факт може слугувати свідченням її стрімкого витіснення з академічної сфери та зменшення релевантності в очах молоді після 2022 року.

Помітним є вплив мовного середовища ЗВО на особисту мовну поведінку: 78,9 % опитаних визнали, що саме навчальне оточення сприяло переходу до вживання української мови у повсякденному житті. Це є важливим показником

соціалізаційного потенціалу освітніх інституцій у формуванні мовної ідентичності молоді.

Результати опитування щодо мовної поведінки у сфері повсякденного та офіційного, публічного спілкування демонструють чітко виражене домінування української мови в комунікативних практиках студентської молоді. Так, на запитання «Якою мовою Ви звертаєтеся до персоналу магазинів, закладів харчування, працівників громадського транспорту тощо?» 87,2 % респондентів вказали українську, 7,7 % зазначили, що використовують обидві мови (українську та російську), 2 % вказали на вживання суржику, по 1,3 % обрали варіанти «іншу» та «російську». Відповіді тих, хто зазначив «іншу мову», дають змогу побачити зв'язок мовного вибору з конкретними життєвими обставинами – зокрема, перебуванням за кордоном. У таких випадках мовна практика часто є адаптивною і ситуативною: мовці свідомо змінюють мовний код відповідно до мовного контексту чи персонального досвіду. Що ж до мовної поведінки в офіційній сфері – державних установах, то показник ще більш однозначний: 95,6 % респондентів користуються українською мовою, лише 2,7 % комбінують її з російською, 0,7 % вказали на вживання іншої мови, ще 0,7 % – суржику і лише 0,3 % – російської мови. Ці дані свідчать про високий рівень інтеграції української мови в офіційну комунікацію, що, у поєднанні з показниками попередніх блоків опитування, показує поступове витіснення російської мови з публічного простору та зміцнення статусу української як основної мови міжособистісного, інституційного та щоденного спілкування.

Мовні практики студентів у сфері споживання інформації та медіа також виявляють високий рівень українськомовності з окремими виявами мовної варіативності. Так, понад половина респондентів (51,7 %) зазначила, що завжди використовують українську мову в соціальних мережах, ще 25,7 % – часто. Тобто понад три чверті студентів демонструють сталі українськомовні звички в цифровому просторі, що засвідчує зміцнення мовної ідентичності навіть у неформальному комунікативному середовищі. Водночас 12,8 % відповіли, що використовують українську інколи, а близько 10 % – рідко або ніколи, що вказує

на наявність певної частки студентів із нестійкими або багатомовними практиками у віртуальній взаємодії.

Більшість студентів (76,4 %) обирає українську мову для читання книг, що є важливим показником не лише мовної, а й культурної орієнтації молоді. Російською мовою читають 11,5 %, що відображає залишкову присутність російськомовного контенту в читацькому полі. Інтерес до англomовної літератури (9,8 %) і творів іншими мовами (2,4 %) вказує на глобалізаційні впливи й академічну мобільність, притаманну сучасному студентству.

Щодо інформаційного споживання, абсолютна більшість респондентів (84,2 %) віддає перевагу українськомовним джерелам новин. Це демонструє зростання довіри до українськомовного медіаполя та його розширення після 2022 року. Англійську мову використовують 7,1 % студентів, що може бути зумовлено орієнтацією на міжнародні джерела інформації, тоді як 2 % користуються іншими мовами, найімовірніше, через особисті або професійні обставини.

У сфері академічного читання 77,4 % студентів зазначили, що переважно читають наукові праці українською мовою. Англійська мова посідає друге місце (19,5 %). Використання російської мови в цій сфері є мінімальним (2,4 %), що підтверджує тенденцію до її витіснення з наукового дискурсу та зниження її ролі в академічному середовищі.

Аналіз мовної поведінки студентів у письмовому спілкуванні демонструє стійке домінування української мови. Так, 73,5 % респондентів найчастіше користуються українською в електронній пошті, соціальних мережах та месенджерах. Водночас 13,8 % використовують обидві мови залежно від контексту, 10,1 % – російську, а 2,7 % – іншу мову. Ці результати підтверджують тенденцію до переважної українськомовності навіть у цифрових комунікативних просторах, які традиційно вважаються більш відкритими до мовної варіативності.

Відкриті відповіді на запитання щодо використання російської мови в письмових повідомленнях дають змогу виявити низку ключових патернів. По-

перше, більшість із тих, хто все-таки звертається до російської мови, робить це ситуативно – найчастіше у спілкуванні з близькими, родичами або знайомими, які самі вживають цю мову або не володіють українською. По-друге, вказано на спонтанний характер використання російської – у відповідь на повідомлення, отримане цією мовою. Частина респондентів підкреслює, що звертаються до російської виключно у спілкуванні з іноземними адресатами (наприклад, із Казахстану чи Білорусі), а також у випадках, коли йдеться про цитування чи передачу змісту, пов'язаного з попереднім мовним контекстом (зокрема меми або фразеологізми).

Водночас значна кількість відповідей містить категоричні заперечення використання російської мови, при цьому мотивацією є або принципова позиція, або відчуження від мови агресора після 2022 року. Наприклад, ми отримали короткі й однозначні формулювання на кшталт: *«Ніколи»*, *«Не використовую взагалі»* або *«Боже збав, руки відсохнуть від такого»*. Інші респонденти уточнюють свою позицію: *«Принципово не спілкуюсь нею»* або *«Ніколи. Своєю присутністю змушую росіян в мережі діставати перекладачі й спілкуватися зі мною так»*. Багато респондентів зазначають, що не використовують російську взагалі або вважають її застосування недоречним. Трапляються й випадки, коли ця мова використовується з іронічною чи пародійною метою, що також свідчить про її змінену символічну функцію у молодіжному спілкуванні.

Отже, письмова мовна поведінка студентів характеризується високим рівнем українськомовності, ситуативною двомовністю та дедалі більшою символічною маргіналізацією російської мови у сфері міжособистісного цифрового спілкування.

Згідно з результатами опитування, більшість студентів (65,9 %) надає перевагу українській версії Вікіпедії, що свідчить про зростання довіри до національного мовного ресурсу в освітньо-пошуковому контексті. Водночас 22 % користуються англійською версією, що може бути пов'язано з прагненням до академічної мобільності та доступом до ширшого спектра джерел, тоді як лише 9,5 % респондентів звертаються до російської Вікіпедії.

У сфері перегляду іноземного кіно також спостерігається домінування української мови: 47,1 % респондентів зазначили, що обирають дубльований українською мовою контент. Приблизно рівні частки студентів переглядають фільми мовою оригіналу (15,4 %) або з субтитрами (15 %), що відображає глобалізаційні впливи та зростання англomовної компетенції. Натомість 11,3 % обирають дубльовані російською фільми, а 8,9 % вказали, що мовне питання для них не є визначальним, що також вказує на гнучкість мовного вибору.

На запитання про загальний мовний баланс у споживанні контенту 50,8 % респондентів зазначили, що переважно споживають його українською мовою. Англійська посідає друге місце (27,1 %), що підтверджує її вагоме місце у цифровому та академічному середовищі. Російська мова, яку обрали 19,7 %, демонструє зменшення обсягів споживання порівняно з попередніми роками, що можна пов'язати з політичним та культурним зрушенням після 2022 року.

Щодо аудіокнижок, 64,8 % респондентів слухають їх українською мовою, а ще 15,4 % комбінують українську та російську. Вживання англійської в цій сфері становить 9 %, що свідчить про бажання студентів підтримувати або покращувати мовні навички. Лише 5,6 % слухають тільки російською, що підтверджує тенденцію до її поступового витіснення в медійному просторі.

На запитання про те, яку мову, крім української, використовують найчастіше, 50 % обрали англійську, а 40,8 % – російську. Серед інших згадували переважно європейські мови – німецьку, польську, чеську, що може свідчити не лише про багатомовні компетенції та навчальні інтереси, а й про вплив міграційного досвіду, зокрема перебування за кордоном у країнах, де ці мови є офіційними.

Оцінка комфорту у спілкуванні також підтверджує домінування української: 60,1 % респондентів вважають її найбільш зручною, 25,7 % вказали на однаковий рівень комфорту в кількох мовах і лише 12,8 % – віддали перевагу російській. Це свідчить про високий рівень внутрішнього прийняття мови і сприйняття її як «свої» та впевнене зміцнення позицій української мови як основного інструменту міжособистісної комунікації.

Зіставлення отриманих результатів із соціолінгвістичним дослідженням Н. Матвеевої, проведеним у лютому–березні 2017 року серед студентів чотирьох столичних університетів – Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського та Київського університету імені Бориса Грінченка, – дає змогу зафіксувати як сталі риси мовної ситуації в студентському середовищі, так і виразні зрушення, що сталися протягом останніх років [33]. Зокрема, у своєму дослідженні Н. Матвеева фіксує високий рівень білінгвізму: 75 % респондентів позиціонують себе двомовцями, і лише 25 % – одномовцями. Серед факторів, які впливають на мовну поведінку студентів, авторка визначає переважання української мови у формальній комунікації (86 % спілкуються нею на заняттях) і домінування російської або змішаного мовлення в неформальному спілкуванні (наприклад, лише 42 % студентів розмовляли українською з однолітками).

Отримані нами результати свідчать про значне посилення українськомовного вектору: 87,6 % студентів спілкуються українською в університеті, 76,3 % зазначили її як мову викладання, а 95,6 % – як основну мову офіційного спілкування в державних установах. Навіть у побутовій сфері (магазини, кафе, транспорт) 87,2 % респондентів вказують на використання української. Це істотно контрастує з даними Н. Матвеевої, де рівень уживання української в неформальному просторі був значно нижчим (лише 36 % у побуті, 47 % – звертаються українською до незнайомців).

Важливо також зазначити, що у 2017 році фіксувалося переважання використання української мови у формальних ситуаціях і поступове зниження послуговування нею у повсякденному спілкуванні. Схожу статистику бачимо й у дослідженні С. Соколової та Г. Залізняка «Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики» 2018 року, в якому також фіксується високий рівень білінгвізму, який мав виразне диглосне забарвлення: українська переважала у формальних сферах, тоді як російська – у приватному, неформальному спілкуванні [45]. Зокрема, у відповідях на запитання щодо рідної

мови респонденти керувалися насамперед мовою країни (37,2 %) та мовою повсякденного спілкування (36,5 %), а не тільки мовою, що асоціюється з дитинством чи етносом [45, с. 10]. Це свідчило про поширену варіативність і гнучкість мовної ідентифікації. Наша вибірка демонструє зменшення цього розриву: мовна поведінка студентів характеризується стабільною українськомовністю не лише у формальних, але й у приватних, цифрових та академічних контекстах. Зокрема, понад 77 % респондентів завжди або часто використовують українську в соціальних мережах, 76,4 % – обирають її для читання книжок, а 84,2 % – для споживання новин.

Отже, результати сучасного дослідження підтверджують загальні висновки Н. Матвєєвої щодо існування білінгвізму й диглосії, однак демонструють позитивний мовний зсув у бік посилення ролі української мови в усіх сферах студентського життя. Особливо це помітно на тлі даних 2017 року.

Результати, отримані в межах нашого анкетування, корелюють з результатами дослідження І. Цар «Мовна свідомість і мовна поведінка молоді під час російсько-української війни: параметризація і динаміка» [52]. Це дослідження було проведене після початку повномасштабного вторгнення серед молоді з різних регіонів України, включно з тимчасово окупованими територіями. На основі аналізу мовних біографій авторка фіксує переосмислення статусу української мови не лише як засобу спілкування, а насамперед як символу ідентичності та опору. Молодь дедалі рідше вживає російську мову, частіше демонструє емоційну відстороненість від неї, натомість підкреслює важливість володіння українською, що постає чинником культурної та національної належності. Ці спостереження збігаються з нашими даними, що фіксують зростання рівня українськомовності у повсякденному, навчальному та цифровому середовищі. Це істотно контрастує з результатами 2017–2018 років і свідчить про зміни у мовній ідентичності українців, зокрема серед молоді.

2.2. Вплив повномасштабного вторгнення Росії в Україну на мовну поведінку українського студентства

Респонденти відзначили зміни в мовній ситуації після початку повномасштабної війни: 75,8 % вказали на зростання кількості українськомовних студентів як у своїх групах, так і в оточенні загалом. Цей показник ілюструє ширше суспільне явище – поступову перевагу української мови як мови солідарності, національного опору та культурної ідентичності.

Щодо особистого ставлення до мови, то 48,3 % респондентів відповіли, що їхнє ставлення до української покращилося з початком повномасштабного вторгнення, ще 49 % – не зазнало змін і лише 2,7 % повідомили про погіршення ставлення. Натомість ставлення до російської мови змінилося більш виразно: 62,7 % опитаних заявили про його погіршення, що свідчить про асоціацію мови з державою-агресором та її поступове витіснення з комунікативного простору. Цікаво, що серед респондентів з різних регіонів спостерігаються відмінності у ставленні до російської мови: найвищий рівень негативного ставлення зафіксовано серед мешканців північних, східних та центральних областей, таких як Київська, Харківська, Полтавська. Натомість у деяких західних і північних регіонах, зокрема на Волині та в Житомирській області, частіше зазначали, що їхнє ставлення не зазнало змін. Водночас поодинокі випадки покращення ставлення до російської мови фіксуються серед респондентів з Київської, Сумської та Житомирської областей.

Позитивні трансформації в мовній поведінці студентства підтверджуються і конкретними змінами в повсякденному спілкуванні. Так, 24,5 % респондентів на запитання «Чи змінилася мова Вашого повсякденного спілкування після повномасштабного вторгнення?» зазначили, що перейшли з російської мови на українську. Цей факт ілюструє глибоку переоцінку мовної ідентичності молоді в умовах війни. При цьому лише 0,7 % опитаних повідомили про зворотний перехід – з української на російську, що є статистично незначущим. Більшість (52,7 %) залишаються українськомовними, а ще 22,1 % продовжують користуватися російською у повсякденному житті. Найбільша кількість випадків зміни мови спілкування з російської на українську фіксується в Києві та Київській області. У західних регіонах – Львівській, Рівненській, Івано-

Франківській – домінує відповідь *«не змінилася – українська»*. Водночас у деяких східних і південних областях – таких як Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька та Одеська – фіксується значна частка відповідей *«не змінилася – російська»*.

Варто зазначити, що до повномасштабного вторгнення російською мовою спілкувалися 45,3 % студентів, тоді як українською – 54,7 %. Такий розподіл свідчить про значну частку російськомовного студентства, що, вочевидь, відображало недостатній рівень сформованої української мовно-культурної ідентичності серед частини молоді на той час.

Особливо показовими є зміни в реакції студентів на мовленнєві ситуації в повсякденному спілкуванні після початку повномасштабного вторгнення. Якщо раніше до 58,7 % опитаних переходили на російську мову у відповідь на звернення нею, то нині лише 34,1 % продовжують таку практику. Натомість 65,9 % респондентів залишаються мовно стійкими незалежно від мови співрозмовника. Така трансформація є яскравим виявом посилення мовної стійкості, що ґрунтується на зміцненні національної ідентичності, громадянської позиції та внутрішній переконаності у важливості вживання української мови як маркера належності до спільноти спротиву. Варто зазначити, що найвищий рівень мовної стійкості зафіксовано серед опитаних студентів Києво-Могилянської академії, де 95,5 % респондентів не змінюють мову спілкування на російську, а також Львівського національного університету імені Івана Франка (92,3 %) та Українського католицького університету (90 %). Досить високі показники також зафіксовано серед студентів КНУ імені Тараса Шевченка (81,8 %) та КПІ імені Ігоря Сікорського (76,2 %). Найменш мовно стійкими виявилися студенти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – лише 25 % не змінюють мову спілкування. Ці відмінності свідчать як про регіональні особливості мовної ситуації, так і про вплив освітнього середовища на мовну поведінку студентства.

У контексті емоційного сприйняття мовної ситуації 63 % респондентів не відчувають жодного тиску через свій мовний вибір, що може свідчити про

зростання загальної толерантності до українськомовної позиції. Водночас 16,8 % студентів повідомили про наявність тиску, а ще 20,2 % відзначили, що іноді відчувають дискомфорт. Найбільше таких випадків зафіксовано серед респондентів із Києва та Київської області, де, попри загальну українськомовну тенденцію, все ще можуть виникати ситуації мовного конфліктування, що вказує на збереження окремих комунікативних бар'єрів і наявність мовної напруги в певних соціальних контекстах. У західних областях (зокрема, Івано-Франківській та Волинській) респонденти не повідомляли про тиск, що свідчить про сприйняття української як звичної мови щоденного спілкування у їхньому середовищі.

Н. Матвеева у своїй праці «Поняття рідної мови у свідомості внутрішньо переміщених українців: трактування, переосмислення» також наголошує на підвищенні мовної стійкості, послабленні автоматичного переходу на російську та зростанні емоційної включеності у мовний вибір [31]. Подібні висновки простежуються і в аналізі О. Малаш, яка у своїй статті узагальнює результати всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології [19]. Якщо у 2017 році 33 % опитаних підтримували ідею двомовності, то у 2022 році цей показник знизився до 15 % [19, с. 111]. Водночас частка тих, хто вважає, що українська мова має бути основною в усіх сферах спілкування, зростає з 60 % до 80 % [19, с. 111]. Подібні настрої простежуються й серед студентської молоді: за результатами нашого дослідження, абсолютна більшість респондентів підтримують домінування української мови як у своєму середовищі, так і в суспільстві загалом. Такі зрушення зумовлені насамперед повномасштабним вторгненням Росії, яке спричинило не лише переоцінку мовних звичок, а й усвідомлення мови як етичного вибору, що маркує належність до спільноти спротиву та національної єдності.

Отже, повномасштабна війна стала надпотужним каталізатором змін у мовній поведінці українського студентства, викликавши не лише зростання вживання української мови, а й переосмислення її символічного значення.

Українська мова в цьому новому контексті стала виявом національної солідарності, спротиву та належності до культури, що виборює своє право на існування. Стрімкість і масштаб трансформацій свідчать про глибокі зрушення в колективній і особистісній свідомості молоді: від адаптації – до свідомого вибору, від компромісу – до мовної стійкості.

Зміни в щоденній мовній практиці, ставленні до української та російської мов, а також зростання послідовності щодо мовного вибору в різних комунікативних ситуаціях – усе це є ознаками того, що мова в умовах війни стала чинником самоідентифікації, способом не втратити себе. Студенти дедалі частіше сприймають українську не як зобов'язання чи обов'язковий маркер державності, а як внутрішньо вмотивований вибір, що корелює з пережитим досвідом, особистими переконаннями та цінностями.

Таким чином, повномасштабне вторгнення спричинило не просто зміну мовних звичок, а якісно нову мовну свідомість – активну, відповідальну, рефлексивну. Це явище не можна звести до формального показника українськомовності: йдеться про глибоку світоглядну трансформацію, в якій мова стала простором захисту, засобом морального орієнтування та способом бути вірним собі й своїй країні.

2.3. Сучасний стан мовної свідомості українського студентства та перспективи її розвитку

Питання про престиж української мови продемонструвало високий рівень її позитивного сприйняття: 86,2 % опитаних вважають, що спілкуватися українською – це престижно, і лише 13,8 % дотримуються протилежної думки. На прохання пояснити свою думку стосовно питання про престиж української мови більшість респондентів (понад 60 % з тих, хто вважає її престижною) висловила скепсис або категоричне несприйняття самої ідеї того, що мова може бути престижною. Ці відповіді варіювалися від стриманої критики до емоційно забарвлених зауваг, у яких відчувалося роздратування або обурення самим формулюванням питання. Дехто писав: «Усі мови рівні», «Мова – це не бренд»,

«Це як сказати, що якась нація краща за іншу». Особливо показовими є репліки, в яких відчувається впевнена позиція щодо української мови: «Як це мова може бути непрестижною?», «Українська – це найцінніше», «Те, що ми взагалі дискутуємо про престиж мови – сумно». Такі висловлювання свідчать про переосмислення мовної ситуації в Україні: якщо раніше українську мову часто асоціювали з провінційністю, «селом», чимось меншовартісним у порівнянні з російською чи англійською, то нині сама ідея про престиж як критерій цінності мови викликає протест або здивування. Ця реакція, ймовірно, зумовлена як загальною переоцінкою культурних і національних орієнтирів у зв'язку з війною, так і зростанням самоповаги до власної мови, що сприймається вже не лише як засіб комунікації.

Аналіз відповідей на запитання «Чи престижно, на Вашу думку, нині спілкуватися російською мовою?» також виявив важливі зміни у мовній поведінці українського студентства. Абсолютна більшість респондентів (92,5 %) відповіли негативно і лише 7,5 % вважають таку мовну практику престижною. У відкритих відповідях, де респонденти пояснювали свій вибір, простежується кілька повторюваних мотивів. Передусім, значна частина студентів пов'язує російську мову з насильством, окупацією, колоніальним минулим, часто вживаючи означення на кшталт «мова агресора», «мова окупанта», «мова, яка вбиває». Таке сприйняття формує чітку негативну конотацію, що має не лише політичне, а й глибоко емоційне підґрунтя. У багатьох відповідях простежується деколонізаційна позиція: студенти апелюють до історичних прикладів насильницького витіснення української мови з публічного простору в радянський період, а відмову від російськомовної комунікації трактують як свідомий крок у бік національного самоствердження та опору. Так, один із респондентів зазначає: «Московія століттями знищувала нашу культуру та мову, насаджувала власні цінності і традиції, як результат – ми перебували під серйозним впливом. Спілкуватись російською в Україні, будучи українцем – соромно». Інший додає: «Тепер ми розуміємо, що російська була у вжитку як результат ідеології». Часто акцент зроблено також на моральному вимірі:

спілкування російською мовою вважається не лише неprestижним, а й неетичним, аморальним або неприйнятним у нинішніх умовах. Відкриті відповіді демонструють різко негативну оцінку такої мовної практики, наприклад: *«Використовувати російську огидно й ганебно»*, *«Спілкуватися російською – це толерувати наратив ворога про спільне минуле»*, *«Це мова ворога, який вбиває та катує український народ»*, *«Російська – це мова агресора, який несе зло. До того ж, це мова примітивних овець, якими легко керувати»*. Окремі респонденти навіть надають своїй позиції категоричне етичне забарвлення: *«Це убогість розуму»*, *«Ганьба говорити російською»*. Хоча окремі респонденти наголошують на праві кожної людини вільно обирати мову спілкування, навіть серед них домінує розуміння, що суспільне ставлення до російської сьогодні є вкрай негативним.

Аналіз відповідей студентів також свідчить про послідовність у мовній поведінці незалежно від регіонального контексту. Зокрема, 71,7 % респондентів зазначили, що не змінюють мову спілкування на російську залежно від регіону України, в якому перебувають. Це є свідченням високого рівня мовної свідомості та сформованої мовної стійкості, яка не піддається впливу зовнішнього середовища. Така позиція вказує на зростання впевненості у власному мовному виборі та готовність відстоювати його в різних соціально-комунікативних обставинах. Водночас 28,3 % респондентів повідомили про зміну мови залежно від регіону, що можна розглядати як прагнення до комунікативної адаптації, бажання порозумітися й уникнути конфліктів, хоча така стратегія вже менш поширена серед студентської молоді.

Ще більш показовою є мовна поведінка за кордоном. 73,8 % опитаних не використовують російську мову під час перебування поза межами України, натомість залишаються вірними українській або переходять на інші іноземні мови. Лише 26,2 % респондентів повідомили про використання російської за кордоном, і в більшості випадків це пов'язано не з особистими вподобаннями, а з прагненням забезпечити порозуміння в багатомовному середовищі.

Відкриті відповіді на запитання щодо можливості зміни мови спілкування у новому середовищі демонструють складну та багатовимірну картину. Частина студентів висловлює тверду позицію: вони не змінюють мову за жодних обставин, зокрема й у присутності російськомовних однолітків. *«Ні, не зміню, я не вважаю, що я маю переходити на російську мову, адже з росіянами я не спілкуюсь, а всі українці розуміють українську мову, мені все одно, якою мовою спілкуються вони»*, – зазначив один із респондентів. Подібна позиція прослідковується й в інших випадках: *«Ні. Лише українська. Взагалі моє оточення і є україномовне, тому немає проблеми переходу. З російськомовними в нас різне світосприйняття»*, *«Ні, від початку навчання з'явилося дуже багато російськомовних одногрупників, але все одно я спілкуюсь українською»*, *«Принципово не буду змінювати мову спілкування»*. Інші допускають зміну мовного коду, однак переважно у випадках, коли йдеться про іноземне мовне середовище і пріоритет надається міжнародним мовам: *«Ні. Говорю завжди українською. З іноземцями, що знають російську, спілкуюсь англійською. З дитинства вважаю російську мову ворожою»*, *«Ні, якщо не розуміють української, є можливість говорити англійською»*, *«Якщо співрозмовник не знає української мови, я можу підтримати діалог англійською або польською. Якщо співрозмовник розуміє українську (хоча б частково, я буду спілкуватися українською)»*. Часто звучить думка, що мова повинна бути зручною для всіх учасників комунікації, але при цьому чітко простежується пріоритет української мови як основної. У відповідях помітні страхи бути незрозумілим, небажання провокувати конфлікт, але також проявляється глибока внутрішня впевненість у цінності української мови, навіть у дискомфортних умовах.

Аналіз відповідей студентів на запитання про зміну мови спілкування в присутності авторитетної особи також виявляє показову тенденцію. Абсолютна більшість респондентів заявила, що не змінюватиме мову на російську незалежно від статусу співрозмовника, наголошуючи на принциповій позиції: українська мова є невід'ємною частиною їхньої ідентичності. Багато хто прямо зазначає, що людина, яка не розмовляє українською, апріорі не може бути для

них авторитетною. Таке категоричне несприйняття російськомовної комунікації навіть у формально підпорядкованих ситуаціях свідчить про глибоку внутрішню переоцінку ціннісної ваги мови у сучасному українському суспільстві. При цьому більшість респондентів демонструє готовність перейти на англійську або іншу іноземну мову, якщо це сприятиме порозумінню, однак така гнучкість жодним чином не стосується російської, що сприймається як етично неприйнятна.

У відповідях на запитання про мовну поведінку в повсякденному спілкуванні з незнайомцями (наприклад, у разі потреби допомогти) більшість опитаних зазначила, що ініціюють комунікацію українською мовою. Це ще раз підтверджує настанову на утвердження української мови як домінантного засобу спілкування у публічному просторі. Навіть ті респонденти, які визнають можливість ситуативної зміни мовного коду, найчастіше мають на увазі мовну гнучкість у межах українсько-англійської дихотомії, а не повернення до російськомовних практик. І хоча частина респондентів допускає можливість звернення російською мовою або суржиком, це зазвичай стосується лише випадків відповідної реакції співрозмовника або ситуацій, що трапляються в регіональному контексті: *«У рідному населеному пункті – російською, в Києві – українською»*, *«Звернусь українською, подальша розмова – найзручнішою для співрозмовника»*, *«Українською, але якщо відповідь буде на російській – перейду на неї»*. Така варіативність не змінює загальної тенденції до послідовного використання української мови як первинної у спонтанних комунікативних ситуаціях.

Аналіз причин зміни мови спілкування серед білінгвальних студентів дає змогу простежити провідні чинники, що зумовлюють мовний перехід. Найчастіше респонденти вказували на ситуацію спілкування як основний чинник (57,3 %), що свідчить про прагматичну орієнтацію в мовній поведінці. Для 32,2 % опитаних вирішальним чинником є мова співрозмовника, що також узгоджується з принципом комунікативної доцільності. Водночас 10,6 % респондентів послалися на інші причини, серед яких у відкритих відповідях

найчастіше згадувалися звичка (особливо в домашньому середовищі), емоційний стан, гумористичні контексти, розмежування між офіційною та неформальною комунікацією, а також індивідуальні особливості на кшталт рівня володіння мовами. Водночас значна частина цих відповідей демонструє рефлексивний підхід до мовного вибору: студенти чітко розрізняють контексти, у яких мовний перехід є прийнятним або бажаним, і ті, у яких його здійснення є неприйнятним або навіть принципово відкидається.

Особливо показовими є висловлювання респондентів, що наголошують на відмові переходити на російську мову як з етичних міркувань, так і через недостатній рівень володіння нею: *«Російська – мова ворога»*, *«Коли ти чуєш російську, одразу виникають асоціації з Росією, тобто негативні асоціації»*, *«Майже не вмію спілкуватися російською»*. Це ще раз підтверджує тенденцію до посилення ролі української мови як мови особистого й суспільного самовираження навіть у ситуаціях, що потенційно вимагають адаптації. У низці відповідей також простежується виразне розмежування між ставленням до російської мови та інших іноземних мов: респонденти зазначають готовність перейти на англійську у спілкуванні з іноземцями. Такі оцінки ще раз засвідчують, що мовний вибір для багатьох студентів є не лише функціональним, а й ціннісним.

Оцінка змін у мовній ситуації в Україні також виявляє переважно позитивне сприйняття трансформацій: 37,9 % респондентів вважають їх однозначно позитивними, а ще 50 % – радше позитивними. Лише 4,5 % опитаних оцінюють зміни як негативні, а 7,2 % – радше негативні. Такий розподіл відповідей свідчить про зростання суспільної підтримки мовної модернізації та переорієнтацію на українську як провідну мову позаприватного й приватного життя. З огляду на це, можна стверджувати про формування стійкої позитивної динаміки у мовній свідомості молодого покоління українців, що виявляється як на рівні щоденної мовної практики, так і в загальній оцінці суспільно-мовних процесів.

Респонденти, відповідаючи на запитання про зміни в сучасній мовній ситуації в Україні, здебільшого говорили про зростання ролі української мови в публічному просторі, її поширення у повсякденному спілкуванні, посилення соціального тиску на тих, хто нею не послуговується. Для багатьох із них мовна ситуація нерозривно пов'язана з політичними й соціальними обставинами – зокрема, повномасштабною війною.

Більшість відповідей мали позитивну оцінку змін. Деяко прямо говорить: *«Зараз більше людей переходять на українську, навіть ті, хто все життя говорив російською. Це зміна, яку я ще кілька років тому не могла собі уявити»*. Інший респондент зазначає: *«Українська мова почала домінувати у публічному просторі. Це помітно на телебаченні, в кіно, у вивісках магазинів»*. Такі думки свідчать про сприйняття мови як частини повсякденного простору, що активно змінюється.

Деякі відповіді акцентують увагу на мовному виборі як маркері ідентичності: *«Мені здається, що мовне питання стало питанням ідентичності. Люди обирають українську, щоби показати свою позицію»*. Часто респонденти пов'язують мовну зміну з початком повномасштабної війни: *«Після початку повномасштабної війни зміни стали дуже стрімкими. Я сам перейшов на українську — і таких, як я, багато»*.

Однак були й більш критичні судження, зокрема про надмірний соціальний тиск: *«Відчувається тиск: якщо не говориш українською – на тебе можуть дивитися косо. Це не завжди добре»*. Водночас інші учасники підкреслювали позитивну роль змін у молодіжному середовищі: *«Серед молоді помітно зростає інтерес до української мови, культури, літератури. Це надихає»*.

Водночас фіксується й наявність «зворотних» процесів – частина респондентів зазначає, що після початкового «підйому» мовної свідомості частина населення повертається до вживання російської мови, що викликає занепокоєння серед громадян. Респонденти зазначають: *«Спочатку дуже багато людей говорило українською, зараз багацько відкотились до роснявої, що сумно. Але все одно багато залишилось тих, хто розмовляє українською»*; *«З*

одного боку, значно побільшало українськомовного контенту в соцмережах, на телебаченні тощо, однак чимало людей, зокрема однокласники, досі послуговуються російською. Крім того, на мою думку, у впливових людей, наприклад зірок, перехід на українську мову зумовлений не громадянською позицією, а тим, що зараз це стало модним. Також чимало людей досі не послуговується чинним проєктом правопису 2019 року». Зауважимо, що багато відповідей містять емоційно забарвлені слова на позначення російської мови на зразок «роснява», що ще більше підкреслює ставлення до неї респондентів і небажання її називати нейтрально.

Спілкування українською мовою може бути не лише засобом передачі інформації, але й вираженням громадянської позиції. Простежено, що для 56,5 % респондентів використання української мови є способом висловити свою громадянську позицію, тоді як для 1 % – спілкування російською мовою має подібне значення. З іншого боку, 42,5 % вважають, що вибір мови не пов'язаний з цим аспектом суспільного життя.

З-поміж запитань опитувальника було запропоноване таке: «Що, на Вашу думку, можна зробити для зміцнення позицій української мови серед молоді?». Відповіді на нього дають підстави зробити висновок, що для зміцнення позицій української мови серед молоді важливо приділяти увагу різним аспектам. Одним із пропонуванних заходів є осучаснення методів донесення важливості мови через створення доступного, цікавого контенту, що буде привабливим для підлітків і молодих людей. Як зазначають респонденти: «Я думаю, що мова повинна бути не тільки в школах і університетах, але й у всіх медіа, на вулицях, в онлайн-просторі. Якщо мова буде сучасною і цікавою, то вона привабить більше молоді»; «Молодь зараз часто шукає контент, який буде їй близьким, а українська мова, якщо вона буде цікавою, зможе стати частиною цього контенту»; «Українська мова має бути присутня в усьому – від Netflix до Steam. Потрібен переклад фільмів, ігор, манги, застосунків»; «Крутий українськомовний контент є способом зробити мову привабливою. Особливо серед тих, хто нею не говорить вдома. Мені допоміг саме такий контент

перейти»; «Нам потрібна українська в трендах. Потрібно, щоб вона звучала в музиці, мемах, TikTok, щоб на неї хотілося переходити, а не щоб змушували»; «Коли в TikTok більше українських відео – хочеться більше говорити українською. Це впливає непомітно, але сильно».

Іншою важливою стратегією є підтримка та популяризація української мови на рівні навчальних закладів та молодіжних організацій. Поширення української мови серед студентів та молоді може здійснюватися через організацію заходів, конкурсів, освітніх курсів, що сприяють розвитку мовних навичок у неформальній атмосфері. Респонденти з цього приводу висловлюються так: *«У моєму університеті проводять заходи, де ми обговорюємо важливість української мови. Це дуже цікаво і важливо для нашої молоді»; «Залучати молодь до культурних подій, організовувати молодіжні фестивалі, турніри, воркшопи – де мова не нав'язується, а живе. Це має бути атмосферно, природно й пов'язано з тим, чим молодь справді живе»; «Потрібно просвітництвом змінювати маси. Це не має бути метою, а супутнім ефектом від загального рівня розвитку. Потрібне тотальне блокування доступу до російськомовних ресурсів, бо інакше й через 100 років люди будуть замовляти “кохве на безлактознам”».*

Важливою складовою цих процесів є залучення до роботи з молоддю громадських діячів та авторитетних особистостей. Підтримка української мови з боку лідерів думок, блогерів, публічних осіб та представників культури допоможе створити позитивний імідж мови та сприятиме її застосуванню в різних сферах життя. Респонденти зазначають: *«Я дуже радий, що в Україні є багато відомих людей, які активно підтримують українську мову. Це мотивує мене більше використовувати її в повсякденному житті»; «Коли публічні особи говорять українською, це створює ефект, який впливає на нас усіх, і мова стає популярнішою»; «Важливо, щоб авторитетні люди серед молоді не створювали російськомовного контенту. Це навіть не про примус. Це про відповідальність. Молодь бачить, хто на що орієнтується і обирає».*

Доцільно також вивчати та обговорювати історію української мови, культурні аспекти та досягнення української літератури, адже це сприяє формуванню глибокого розуміння значення мови для розвитку нації. Як зауважив один із респондентів: *«Я завжди дивлюсь на українську мову через призму її багатой історії та культури, це додає мені гордості за те, що я говорю цією мовою»*. Ще один респондент поділився: *«Мені здається, що українська мова повинна стати більш інтегрованою в наше повсякденне життя, і для цього потрібно більше знати про її культурне значення»*.

Зміни, які відбуваються і відбуватимуться в цьому напрямку, залежать від культурних та соціальних процесів, розвитку інфраструктури підтримки мови та поступового формування нової мовної реальності в суспільстві. Респонденти зазначають: *«Цей процес потребує часу, але важливо, щоб ми всі працювали на підтримку української мови, адже це не лише наша мова, а й частина нашої ідентичності»*; *«Мова не може змінитися за один день, але якщо кожен із нас буде до цього причетний, ми побачимо реальні результати»*; *«На мою думку, вона вже займає доволі міцну позицію серед усвідомленої молоді, принаймні в моєму оточенні, однак загалом це є питанням часу, оскільки звичка спілкуватися російською мовою передалася нам переважно від батьків, які все життя навчалися та спілкувалися нею, тож постійне використання української мови в усіх сферах життя незабаром може вкорінитися так само»*.

Отже, аналіз сучасного стану мовної свідомості українського студентства засвідчує глибокі трансформації у ставленні до мови та в мовній, національній і ціннісній самовизначеності, які відбуваються в умовах соціокультурних зрушень, зумовлених війною. Для переважної кількості студентів українська мова є не лише засобом спілкування, а й маркером ідентичності, символом громадянської позиції та морального вибору. Російська мова, навпаки, асоціюється з агресією, колоніальним минулим і набуває чітко негативного емоційного забарвлення.

Мовна поведінка студентів характеризується стійкістю, послідовністю та високим рівнем рефлексії. Молодь дедалі частіше обирає українську мову у

різних комунікативних ситуаціях – як у побуті, так і в публічному спілкуванні, незалежно від статусу співрозмовника чи регіонального контексту.

Також результати дослідження свідчать про зростання підтримки мовної модернізації, зокрема через освітні, культурні та медійні ініціативи. Ці процеси створюють передумови для подальшого утвердження української мови як базового елементу національної ідентичності.

ВИСНОВКИ

Упродовж останніх років в українському суспільстві відбуваються глибокі трансформації, що охоплюють не лише політичну й економічну сфери, а й мовно-культурний простір. Зокрема, після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 року мова в свідомості багатьох українців перестала бути суто засобом спілкування, а перетворилася на інструмент самоідентифікації, символ спротиву, маркер громадянської позиції. У цих умовах мовна поведінка молоді, особливо студентів, набуває великого значення. Саме студенти як найдинамічніша, соціально активна та освічена частина суспільства є своєрідним індикатором глибинних змін, що відбуваються в масовій мовній свідомості.

У роботі, спираючись на напрацювання українських мовознавців, визначаємо мовну поведінку як складне соціолінгвістичне явище, що формується під впливом багатьох чинників: соціальних обставин, комунікативних цілей, умов спілкування, культурних і психологічних настанов, а також змін у суспільно-політичному житті. Вона відображає не лише вибір мовного коду, а й рівень мовної адаптації, ставлення до мови / мов і мовної ситуації в суспільстві, колективну та індивідуальну мовну ідентичність. Зміни в мовній поведінці свідчать про трансформації у мовній свідомості та культурній самоідентифікації мовців, що особливо актуально в умовах сьогодення.

Використовуючи соціолінгвістичний підхід, у дослідженні проаналізовано мовну поведінку студентства як багаторівневу структуру, що охоплює мотиваційний, когнітивний, емоційно-оцінний та власне-поведінковий компоненти. У контексті російсько-української війни мовний вибір студентів дедалі більше зумовлений не лише практичними міркуваннями, а й етичними переконаннями, почуттям національної солідарності та психологічною потребою дистанціюватися від усього, що асоціюється з державою-агресором.

У межах практичної частини дослідження було проведено анкетування серед 301 студента з 23 областей України та АР Крим. Респонденти здобувають

освіту в різних закладах вищої освіти України. Проведене опитування надало можливість виявити актуальні моделі мовної поведінки сучасних українських студентів. Аналіз отриманих результатів засвідчив: українська мова набула значного поширення в освітньому, академічному та публічному просторі, тоді як російська втратила домінуючі позиції навіть у побутовому й цифровому середовищі.

Значна частина респондентів (75,8 %) констатує зростання в їхньому оточенні кількості тих, хто постійно вживає українську мову. Очевидні зміни відбуваються на особистісному рівні: 48,3 % опитаних визнають покращення свого ставлення до української мови, що засвідчує її емоційно-ціннісну реабілітацію в молодіжному середовищі. При цьому негативне ставлення до російської мови фіксує 62,7 % студентів – показник, що відображає дедалі частішу її асоціацію з агресором та, як наслідок, поступове витіснення з публічного простору.

Понад 87 % студентів підтверджують, що навчаються українською мовою й активно використовують її в повсякденному спілкуванні, водночас лише 4 % зазначили постійне використання російської мови. У навчальному середовищі українська переважає і як мова викладання, виконання науково-навчальних робіт, і як мова міжособистісного спілкування. Значна частина студентів – понад 77 % – читає наукові тексти українською і веде електронне листування саме цією мовою.

Аналіз мовної ідентичності та комунікативних практик студентів відповідно до отриманих відповідей проведеного опитування засвідчує, що 78,8 % респондентів визначають українську мову як рідну, навіть якщо в дитинстві спілкувалися іншими мовами чи суржиком. Такий результат корелює з показником здобуття шкільної освіти українською мовою (77,1 %). Майже 69 % опитаних зазначили, що раніше спілкувалися переважно російською або суржиком, але тепер свідомо перейшли на українську. Тож помітною є тенденція до стабілізації українськомовної ідентичності, яка дедалі частіше сприймається як невіддільна складова особистості.

Змінилася й реакція на ситуації спілкування. Якщо до війни більшість (58,7 %) опитаних переходила на російську мову у відповідь на звернення нею, то після 2022 року лише 34,1 % залишаються на цій позиції. Натомість 65,9 % студентів демонструють мовну стійкість – тобто свідомо не змінюють мову спілкування незалежно від комунікативної ситуації.

Варто відзначити регіональні особливості мовної поведінки студентів: якщо раніше мешканці південних, східних чи центральних областей частіше послуговувалися російською або суржиком, то нині спостерігається поступове зміцнення позицій української мови і в цих регіонах. У Харкові, Одесі, Дніпрі понад 60 % студентів відзначили перехід у спілкуванні на українську мову протягом останніх двох років. Мотивацією до відмови від російської як мови повсякденного вжитку зазвичай є позалінгвальні обставини. Саме війна, що різко змінила соціально-політичний та культурний контекст життя українського суспільства, стала тим переламним і визначальним чинником, який активізував процеси переосмислення мовної належності та мовного вибору молоді. В умовах загрози національному існуванню для багатьох студентів мова набула функції маркера культурної ідентичності, символу опору, гідності, єдності, пам'яті. Натомість російська мова нині асоціюється з агресією, колоніальним минулим, насиллям, що суттєво знижує її привабливість у міжособистісному спілкуванні. У відповідях респондентів фігурують твердження, що російська мова є «морально неприйнятною», «мовою ворога», а відмова від її вживання – не лише патріотичний жест, а й форма морального самозахисту.

Нині особливу роль у формуванні мовної ідентичності та популяризації української мови відіграють медіа та цифрові технології, що стали основними каналами комунікації для молоді. Аналіз показує, що українська мова домінує у віртуальному просторі, що сприяє зростанню її престижу серед молодого покоління. Понад 77 % опитаних студентів завжди або часто використовують українську в соціальних мережах, а 50,8 % респондентів споживають більше контенту саме українською мовою. Ще одним важливим маркером змін є те, що для більшості студентів українська мова перетворилася на мову мислення,

професійної та академічної реалізації. Також спостерігається розширення лексичного й стилістичного різноманіття, зростає кількість неологізмів, які віддзеркалюють сучасні соціокультурні реалії.

Відповіді студентів на відкриті запитання свідчать про те, що сучасна студентська молодь усвідомлює значення української мови як маркера національної ідентичності і водночас активно формулює пропозиції щодо її популяризації: через створення привабливого українськомовного контенту, розвиток мовної активності в навчальних закладах, залучення до цього процесу відомих публічних осіб та підтримку мовної культури в повсякденному житті.

Важливим чинником є мовна політика навчальних закладів, яка суттєво впливає на формування мовної поведінки студентів. Державні і громадські ініціативи, законодавчі акти та освітні програми сприяють активному впровадженню української мови як основної мови навчання й комунікації в Україні. Створення освітнього середовища, де домінує українська мова, дає молоді змогу не лише практикувати її, а й розвивати, долучаючись до наукової, культурної та громадської діяльності. Водночас послідовні позитивні зміни в мовному просторі навчальних закладів – це тривалий і комплексний процес, що вимагає системної підтримки з боку освітньо-наукових і суспільних інституцій, культурних організацій та держави загалом. Отже, актуальним є питання формування повноцінного українськомовного простору в освіті, науці, культурі та сфері цифрових комунікацій, що потребує комплексної державної мовної політики, орієнтованої на молоде покоління. Підтримка таких ініціатив є запорукою сталого зростання мовної свідомості в майбутньому.

Попри загальну позитивну динаміку, дослідження також показало наявність мовної варіативності. Частина студентів продовжує послуговуватися в родинному колі обома мовами або зберігає звичку до суржику, що свідчить про підтримку білінгвальних практик. Якщо 73,8 % опитаних не використовують російську мову під час перебування поза межами України, залишаючись вірними українській або переходячи на інші іноземні мови, то 26,2 % респондентів повідомили про використання російської. Проте в більшості випадків це

пов'язано не з особистими вподобаннями, а з прагненням забезпечити порозуміння в багатомовному середовищі. 28,3 % респондентів повідомили про зміну мови залежно від регіону, що можна розглядати як прагнення до комунікативної адаптації, бажання порозумітися й уникнути конфліктів, хоча така стратегія вже менш поширена серед студентської молоді. Хоча ці приклади не є показниками повернення до російськомовності, вони вказують на існування певних викликів щодо мовної стійкості.

Окремі відповіді демонструють збереження звички до використання суржику або ситуативного перемикання мовного коду залежно від контексту (емоційність, гумор, побутове середовище тощо). Однак такі практики найчастіше мають другорядний характер і не порушують загальної тенденції на українськомовність у публічному просторі.

Можемо констатувати, що українська мова посіла центральне місце в житті студентської молоді. Її не лише використовують у більшості сфер повсякденного життя, а й сприймають як важливий чинник особистої та національної ідентичності. Позитивні зміни стосуються як кількісних показників, так і зміни мовної свідомості: студентство дедалі частіше обирає українську не через зовнішній примус чи формальні вимоги, а як вияв особистої позиції. Це засвідчує становлення нової мовної культури молодого покоління українців.

Дослідження також продемонструвало поступове витіснення російської мови з молодіжного середовища, її асоціацію з агресором і втрату легітимності в очах значної частини респондентів. Водночас англійська мова виконує роль інструмента міжнародної комунікації та не конкурує з українською у сфері самоідентифікації.

Отже, зміни в мовній поведінці українського студентства після повномасштабного вторгнення є відображенням глибоких суспільних ціннісних трансформацій й відкривають перспективу утвердження української мови як доміантної в усіх сферах життя. У нових реаліях українська мова постає як особистий моральний вибір покоління, що формує нову соціокультурну реальність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. М. Мовна політика: національна ідентичність і європейські цінності. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 6. С. 89–93.
2. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ. Київ : Видавничий дім Д. Бураго, 2021. 420 с.
3. Белей Л. Вектори мовних змін в Україні під впливом російської агресії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75. Т.1. С. 157–162. URL : https://www.aphn-journal.in.ua/archive/75_2024/part_1/26.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
4. Бікова Н. М. Типи мовної поведінки в мультилінгвальній ситуації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Київ, 2006. 20 с.
5. Білодід І. К., Мельничук О. С., Русанівський В. М. Нові тенденції розвитку української мови в період переходу від соціалізму до комунізму. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. 27 с.
6. Бурда Т. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 22 с.
7. Велика А. Білінгвізм та диглосія як соціолінгвістичні явища. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Сер. : Філологічні науки. 2010. Вип. 89(2). С. 153–156. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_89\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_89(2)_37).
8. Данилевська О. Мовна ситуація в Україні в умовах війни: тенденції, суперечності, парадокси. *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України*: монографія / відп. редактор С. О. Соколова, техн. редактор І. І. Брага. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 366 с. С. 83–109.

9. Данилевська О. Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 56–67.
10. Державна служба статистики України. *Статистичний щорічник України* / ред. І. Є. Вернер. Київ. 2024. 268 с. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf (дата звернення: 02.02.2025).
11. Закон про заходи по дальшому удосконаленню вивчення і викладання російської мови в Українській РСР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-78-%D0%BF>
12. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 2019 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
13. Закон України «Про освіту» від 2019 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
14. Залізняка Г. Мова як індикатор української національної ідентичності та цивілізаційного вибору киян. *Українська мова*. 2023. Вип. 2. С. 72–83. URL: <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/8/2023/06/6.-Zaliznyak.pdf>
15. Кочерган М. П. Мова як символ соціальної солідарності. *Мовознавство : наук.-теорет. ж-л*. 2003. № 1. С.3–10.
16. Кулик В. М. Вплив віку на мовні практики й уявлення громадян України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 2. С. 242–259. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001119351>
17. Лисенко Л. В. Дослідження мовних стереотипів методом соціолінгвістичного експерименту. *Науковий вісник ХДУ*. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація. 2020. URL : <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-25> (дата звернення: 03.02.2025).
18. Макарець Ю. С. Державна мовна політика незалежної України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2019. № 40. Т. 1. С. 53–58.

19. Малаш О. В. Мовна свідомість та мовна поведінка українців у повномасштабній війні: дискусії та мовний активізм. *Studia linguistica*. 2023. № 22. С. 99–115. URL : https://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2023/09/8_Малаш.pdf (дата звернення: 02.02.2025).
20. Масенко Л. Т. Дерусифікація України: здобутки, конфлікти, перспективи. *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України: монографія* / відп. редактор С. О. Соколова, техн. редактор І. І. Брага. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 366 с. С. 76–82.
21. Масенко Л. Т. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Київ: Кліо. 2020. 176 с.
22. Масенко Л. Т. Мова і політика. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Соняшник, 2004. 119 с.
23. Масенко Л. Мовна поведінка особистості в ситуації білінгвізму. Поняття мовної стійкості. *Часопис «І»*. 2004. № 35. URL : <https://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-bilingv.htm> (дата звернення: 16.01.2025).
24. Масенко Л. Т. Мовна ситуація України з погляду соціолінгвістів. *Дивослово*. 2020. № 10. С. 24–26.
25. Масенко Л. Т. Мовна стійкість та мовна стабільність. *Наукові записки НаУКМА : Філологічні науки*. 2002. Т. 20. С. 11–14.
26. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
27. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. 2-ге вид., зі змінами і допов. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 232 с. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16244>
28. Матвеева Н. Р. Війна і ставлення українців до мови. *Українська мова*. 2023. № 3. С. 3–18. URL : <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/8/2023/10/3.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).
29. Матвеева Н. Р. Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва: монографія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2022. 158 с.

30. Матвеева Н. Р. Мовна еволюція під обстрілами: трансформація мовної поведінки та мовної свідомості українців. *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України*: монографія / відп. редактор С. О. Соколова, техн. редактор І. І. Брага. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 366 с. С. 110–130.
31. Матвеева Н. Поняття рідної мови у свідомості внутрішньо переміщених українців: трактування, переосмислення. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2024. № 10. С. 46–62. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc992900-d730-4831-a271-5cc3d1296c3a/content> (дата звернення: 09.04.2025).
32. Матвеева Н. Р. Терміни «білінгвізм» і «диглосія» в соціолінгвістичній традиції. *Мовознавчий вісник*. 2019. Вип. 26. С. 130–136. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2019_26_18 (дата звернення: 05.05.2025)
33. Матвеева Н. Р. Українсько-російський білінгвізм і диглосія в сучасному комунікативному просторі Києва : дис. д-ра філософії в галузі гуманітарних наук: спец. 035 Філологія. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18591/1/Dis_Matveeva.pdf (дата звернення: 16.01.2025).
34. Михальчук О. Мовна ідентичність етнічних спільнот у контексті української мовної ситуації. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. IX/2. 2020. С. 37–49.
35. Михальчук О. «Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. 2014. Вип. 5. С. 28–39.
36. Мова і мовознавство в духовному житті суспільства: монографія / відповід. ред. Т. В. Радзієвська. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2007. 352 с.
37. Палінська О. Формування мовної ідентичності мешканців Центру і Півдня України в умовах трикодовості (українська – російська – змішане мовлення). *Українська мова*. 2022. № 2 (82). С. 60–81. URL : <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.02.060/>
38. Про Закон України «Про засади державної мовної політики» від 2012 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1185835-12>.

39. Ренчка І. Зміни мовної ідентичності українців на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну (на матеріалі соціальних мереж та інтернет-видань кінця лютого – початку квітня 2022 р.). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2023. Вип. 9. С. 72–98. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/573cedb3-ee1e-4814-9a5b-9748a10818aa/content> (дата звернення: 16.01.2025).
40. Ренчка І. Мовна поведінка та мовна стійкість українців в умовах російсько-української війни (за романом Тамари Горіха Зерня «Доця»). *Українська мова*. 2020. № 3 (75). С. 75–91. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b434ee2e-4da5-4e62-%20%20%20%20%20a13c-3f9ae3c7f3f3/content> (дата звернення: 16.01.2025).
41. Селігей П. О. Комунікативна потужність і престиж української мови як параметри її життєстійкості. *Соціальне у мові та мова в соціумі* : монографія на пошану доктора філологічних наук, професора Лариси Масенко / О. Доценко, М. Жуйкова, Н. Кісс [та ін.] ; наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова ; Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2023. С. 48–82.
42. Селігей П. О. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови. *Дивослово*. 2012. № 7. С. 40–44.
43. Симоненко Т. Стимулювання студентів до українськомовної стійкості. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 1. С. 46–47.
44. Соколова С. О. Зміни у ставленні українців до мов на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Українська мова*. 2023. №1 (85). С. 3–17. URL : <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua/article/view/281987> (дата звернення 17.04.2025).
45. Соколова С., Залізник Г. Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 3–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2018_2_3 (дата звернення 17.04.2025).

46. Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні: монографія [автори: С. О. Соколова, М. О. Гонтар, О. М. Данилевська, Г. М. Залізняк, Л. Т. Масенко, О. Г. Руда, В. М. Труб, І. М. Цар; відп. редактор С. О. Соколова]. Київ, 2023. 786 с.
47. Ткаченко О. Б. До проблеми мовної стійкості (питання внутрішніх перешкод). *Мовознавство*. 1991. № 2. С. 14–18.
48. Ткаченко О. Б. Проблема мовної стійкості та її джерел. *Мовознавство*. 1990. № 4. С. 3–10. URL : https://national.org.ua/library/orest_tkaczenko.html (дата звернення: 16.01.2025).
49. У лютому розпочинаємо новий курс української мови від Руху «Єдині». *Єдині*. *Фейсбук*. 27.01.2025. URL : https://www.facebook.com/profile/100084298011766/search/?q=%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%83%D0%B7&locale=uk_UA
50. Уповноважений із захисту державної мови. *Фейсбук*. 16.04.2024. URL: <https://www.facebook.com/share/p/16ccQWNqRw/> (дата звернення: 10.05.2025).
51. Уповноважений із захисту державної мови. *Фейсбук*. 02.05.2025. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1DK2PiTRWA/> (дата звернення: 10.05.2025).
52. Цар І. Мовна свідомість і мовна поведінка молоді під час російсько-української війни: параметризація і динаміка. *Вісник НАН України*. 2023. URL : <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/653> (дата звернення: 17.02.2025).
53. Цар І. Мовна стійкість, мовна толерантність і мовний конформізм в повсякденному спілкуванні молоді. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 19. С. 68–77.
54. Цар І. Перехід молоді на українську: причини, труднощі, мета. *Мова: класичне–модерне–постмодерне*. 2023. Вип. 9. С. 99–111. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e1e1be68-cb72-4844-b6c3-c69407114e41/content> (дата звернення: 17.02.2025).

55. Ціннісна українізація в освіті: сучасність і стратегії на майбутнє. *Укрінформ*. URL : https://www.youtube.com/live/5jiye_TwlZQ.
56. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці, 1998.
57. Шевельов Ю. Так нас навчали правильних проізношень: триптих про мову. *Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2-х кн.* Кн. 1. Мовознавство. Упор. Л. Масенко. Київ, 2008. С. 280–333.
58. Шерех Ю. Поза книжками і з книжок / Упор. Р. Корогодський. Київ: Час. 1998. 456 с.
59. Шосте загальнонаціональне опитування. *Рейтинг*. 25.03.2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html. (дата звернення: 17.02.2025).
60. Якубова Л. Національні меншини України: пошуки місця в модерному українському проекті. *100-річчя державного органу з питань етнополітики в незалежній Україні як історія захисту національних меншин: державні інституції та міжнаціональні відносини – досвід, виклики, завдання*. Київ: Дух і Літера, 2019.
61. Ferguson Ch. A. Diglossia. *Language in culture and society. A reader in linguistics and antropology* / Ed. By D.Hymes. N.Y. etc. 1964. P. 429–439.
62. Fishman J. Bilingualism with and without diglossia; Diglossia with and without bilingualism. URL : <https://cutt.ly/ahbs8AB>
63. Fishman J. A. Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Clevedon. 2001. 448 p.
64. The linguistics encyclopedia / ed. by Kirsten Malmkjær. London and New York : Routledge, 1995. 795 p.
65. Woolhiser C. «New Speakers of Ukrainian and Belarusian: Social Identities, Language Practices and Sociolinguistic Authentication» – Final Report. ACTR/ACCELS Title VIII Research Scholar Program, 2019.

ДОДАТОК

Анкета для дослідження мовної поведінки українського студентства

1. Ваша стать

- 1) жіноча;
- 2) чоловіча.

2. Ваш вік

- 1) 17-18;
- 2) 19-20;
- 3) 21-22;
- 4) 23-24;
- 5) 25-26;
- 6) 27-28;
- 7) 29-30.

3. З якої області України Ви родом?

- 1) Київська обл.;
- 2) м. Київ;
- 3) Одеська обл.;
- 4) Чернігівська обл.;
- 5) Полтавська обл.;
- 6) Дніпропетровська обл.;
- 7) Житомирська обл.;
- 8) Вінницька обл.;
- 9) Миколаївська обл.;
- 10) Кіровоградська обл.;
- 11) Львівська обл.;
- 12) Черкаська обл.;
- 13) Хмельницька обл.;
- 14) Рівненська обл.;
- 15) Івано-Франківська обл.;

- 16) Тернопільська обл.;
- 17) Закарпатська обл.;
- 18) Чернівецька обл.;
- 19) Харківська обл.;
- 20) Запорізька обл.;
- 21) Херсонська обл.;
- 22) Луганська обл.;
- 23) Донецька обл.;
- 24) Автономна Республіка Крим;
- 25) Волинська обл.;
- 26) Сумська обл.

4. Місце Вашого постійного проживання

- 1) Київська обл.;
- 2) м. Київ;
- 3) Одеська обл.;
- 4) Чернігівська обл.;
- 5) Полтавська обл.;
- 6) Дніпропетровська обл.;
- 7) Житомирська обл.;
- 8) Вінницька обл.;
- 9) Миколаївська обл.;
- 10) Кіровоградська обл.;
- 11) Львівська обл.;
- 12) Черкаська обл.;
- 13) Хмельницька обл.;
- 14) Рівненська обл.;
- 15) Івано-Франківська обл.;
- 16) Тернопільська обл.;
- 17) Закарпатська обл.;
- 18) Чернівецька обл.;

- 19) Харківська обл.;
- 20) Запорізька обл.;
- 21) Херсонська обл.;
- 22) Луганська обл.;
- 23) Донецька обл.;
- 24) Автономна Республіка Крим;
- 25) Волинська обл.;
- 26) Сумська обл.;
- 27) Перебуваю за кордоном.

5. Якою мовою Ви навчалися в школі?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) обома;
- 4) іншою.

6. Якою? (якщо Ви обрали варіант "іншою" у попередньому запитанні)

7. В якому навчальному закладі Ви здобуваєте майбутній фах?

8. Яка Ваша рідна мова?

- 1) українська;
- 2) російська;
- 3) інша.

9. Яка? (якщо Ви обрали варіант "інша")

10. Якою мовою Ви спілкуєтесь у родинному колі?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) обома;
- 4) суржиком;
- 5) іншою.

11. Якою? (якщо Ви обрали варіант "іншою")

12. Рідна мова Вашої матері

- 1) українська;
- 2) російська;
- 3) інша.

13. Яка? (якщо Ви обрали варіант "інша")

14. Рідна мова Вашого батька

- 1) українська;
- 2) російська;
- 3) інша.

15. Яка? (якщо Ви обрали варіант "інша")

16. Якою мовою Ви спілкуєтесь з друзями?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) обома;
- 4) суржиком;
- 5) іншою.

17. Якою мовою Ви спілкуєтесь у своєму навчальному закладі?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) обома;
- 4) інше.

18. Чи маєте Ви проблеми з використанням української мови у навчальному процесі?

- 1) так;
- 2) ні.

19. Якою мовою спілкуються з Вами викладачі у вашому ЗВО?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) переважно українською;
- 4) переважно російською;
- 5) суржиком;

б) іншою.

20. Чи використовуєте Ви, крім української, іншу мову під час виконання навчальних завдань та написання наукових робіт?

1) так;

2) ні.

21. Яку? (якщо Ви обрали варіант "так" у попередньому запитанні)

22. Чи вплинуло мовне середовище Вашого ЗВО на Ваш вибір мови для повсякденно-побутового вжитку?

1) так;

2) ні.

23. Чи збільшилася кількість українськомовних студентів у Вашій групі та загалом українськомовних людей у Вашому оточенні після початку повномасштабного вторгнення?

1) так;

2) ні.

24. Чи змінилося Ваше ставлення до української мови після початку повномасштабного вторгнення?

1) покращилося;

2) лишилося без змін;

3) погіршилося.

25. Чи змінилося Ваше ставлення до російської мови після початку повномасштабного вторгнення?

1) покращилося;

2) лишилося без змін;

3) погіршилося.

26. Чи престижно, на Вашу думку, нині спілкуватися українською?

1) так;

2) ні.

27. Поясніть свою думку стосовно попереднього запитання.

28. Чи престижно, на Вашу думку, нині спілкуватися російською?

1) так;

2) ні.

29. Поясніть свою думку стосовно попереднього запитання.

30. Чи змінилася мова Вашого повсякденного спілкування після повномасштабного вторгнення?

1) так, була російська стала українська;

2) так, була українська стала російська;

3) не змінилася - українська;

4) не змінилася - російська.

31. Якою мовою Ви звертаєтесь до персоналу магазинів, закладів харчування, працівників громадського транспорту тощо?

1) українською;

2) російською;

3) обома;

4) суржиком;

5) іншою.

32. Якою? (якщо Ви обрали варіант "іншою" у попередньому запитанні)

33. Яку мову Ви використовуєте під час спілкування в офіційних державних установах?

1) українську;

2) російську;

3) суржик;

4) обидві;

5) іншу.

34. Яку? (якщо Ви обрали варіант "іншою" у попередньому запитанні)

35. Як часто Ви використовуєте українську мову в соціальних мережах?

1) завжди;

- 2) часто;
- 3) інколи;
- 4) рідко;
- 5) майже ніколи;
- 6) ніколи.

36. Якою мовою Ви переважно читаєте книги?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) англійською;
- 4) іншою.

37. Якою мовою Ви переважно читаєте/слухаєте новини?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) англійською;
- 4) іншою.

38. Якою мовою Ви переважно читаєте наукові праці?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) англійською;
- 4) іншою.

39. Яку мову Ви використовуєте найчастіше у письмових повідомленнях (електронна пошта, соціальні мережі тощо)?

- 1) українську;
- 2) російську;
- 3) обидві;
- 4) іншою.

40. У яких випадках Ви використовуєте російську мову в письмових повідомленнях?

41. Якою Вікіпедією Ви користуєтеся найчастіше?

- 1) українською;

- 2) російською;
- 3) англійською;
- 4) іншою.

42. Якою мовою Ви переглядаєте іноземні фільми?

- 1) дубльовані українською;
- 2) дубльовані російською;
- 3) мовою оригіналу;
- 4) мовою оригіналу з субтитрами;
- 5) мені байдуже;
- 6) я їх не дивлюся.

43. Контенту якою мовою Ви споживаєте більше? (перегляд відео на YouTube та Tik Tok, прослуховування музики та подкастів)

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) англійською;
- 4) іншою.

44. Якою мовою слухаєте аудіокниги?

- 1) українською;
- 2) російською;
- 3) обома (українською та російською);
- 4) англійською;
- 5) іншою.

45. Яку мову, крім української, Ви використовуєте найчастіше?

- 1) російську;
- 2) англійську;
- 3) іншу.

46. Яку? (якщо Ви обрали варіант "іншу" у попередньому запитанні)

47. Переважно якою мовою Ви спілкувалися до початку повномасштабного вторгнення?

- 1) українською;

2) російською.

48. Чи змінювали Ви мову спілкування на російську коли до Вас зверталися російською до початку повномасштабного вторгнення?

1) так;

2) ні.

49. Чи змінюєте Ви мову спілкування на російську коли до Вас звертаються російською зараз?

1) так;

2) ні.

50. Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися?

1) українською;

2) російською;

3) однаково зручно;

4) іншою.

51. Якою? (якщо Ви обрали варіант "іншою" у попередньому запитанні)

52. Чи відчуваєте Ви тиск або дискомфорт через вибір мови у певних ситуаціях?

1) так;

2) ні;

3) інколи.

53. Чи змінюється Ваш вибір мови залежно від регіону України, в якому Ви перебуваєте?

1) так;

2) ні.

54. Чи використовуєте Ви російську під час перебування за кордоном?

1) так;

2) ні.

55. Чи зміните Ви свою мову спілкування, якщо потрапите в іншомовне для вас (українськомовне або російськомовне) середовище однолітків?

56. Чи зміните Ви мову у спілкуванні з авторитетною для Вас людиною, якщо вона говоритиме з Вами іншою?

57. Якою мовою Ви звернетесь до незнайомої людини (в рідному населеному пункті/в Києві), якщо потребуватимете її допомоги?

58. Якщо послуговуєтеся двома мовами, перехід зумовлений

- 1) ситуацією спілкування;
- 2) мовою співрозмовника;
- 3) іншими причинами.

59. Якими? (якщо Ви обрали варіант "іншими причинами" у попередньому запитанні)

60. Якими Ви вбачаєте зміни в сучасній мовній ситуації в Україні?

- 1) позитивними;
- 2) негативними;
- 3) радше позитивними;
- 4) радше негативними.

61. Поясніть свою думку стосовно попереднього запитання

62. Чи є для Вас спілкування якоюсь мовою висловленням своєї громадянської позиції?

- 1) так, коли розмовляю українською;
- 2) так, коли розмовляю російською;
- 3) вибір мови спілкування не співвідноситься з громадянською позицією.

63. Що, на Вашу думку, можна зробити для зміцнення позицій української мови серед молоді?